

PREMI D'ASSAIG «CIUTAT DE VILA-REAL 1988»

*Mentre a Castella es formaven les **Comunidades**, els nostres avantpassats s'agermanaven i creaven la **Germania**, la qual seria repetida, almenys la denominació, a les darreries del segle XVII. Realment la introducció del terme «Comunitat», amb l'intent d'evitar d'altres, sense dubte molt més ajustats que no pas aquest, ha estat i és un atemptat inacceptable a la nostra consciència com a poble. Potser és per això que la Germania té per a mi un sentit molt especial i entranyable, i crec que ha de ser divulgada. I més en aquests moments en què les ideologies són despreciades i manipulades vergonyosament, cal recordar que al passat, els nostres predecessors foren capaços, amb més o menys encert, de lluitar per forjar una societat millor i més justa. Intent que, com veurem al llarg d'aquest estudi, els va costar molt car, en vides i en béns.*

(De la introducció de l'autor)

VICENT L. SALAVERT FABIANI

APROXIMACIÓ A LA GERMANIA A VILA-REAL (1520-1521)

APROXIMACIÓ A LA GERMANIA A VILA-REAL (1520-1521)

TEMES VILA-REALENCS
SERIE III NÚMERO 3

PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL

A.M.V.

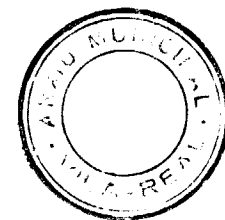
Biblioteca

110

3

APROXIMACIÓ A LA GERMANIA
A VILA-REAL (1520-1521)

VICENT L. SALAVERT FABIANI

*APROXIMACIÓ A LA GERMANIA
A VILA-REAL (1520-1521)*

A Vicent, Encarna, Gemma i Vicent.
Els m'han ensenyat a estimar
les terres castellonenques.

A tots els que ens han acompanyat
en tan apassionant viatge.

*TEMES VILA-REALENCES
SERIE III NÚMERO 3*

*PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL*

INTRODUCCIÓ

De vegades, les introduccions són aprofitades pels autors per obrir una porta a la confessió o per fer autèntiques declaracions de principis. Voldria que aquesta en fos una mostra més. La raó n'és clara, la veritat és que no ens trobem davant una empresa només científica.

La petita història de cadascú de nosaltres està jalonada d'una serie de fites cronològiques, que separen les distintes etapes de la nostra vida. En el meu cas, recorde el 4 d'agost de 1956, el 21 de febrer de 1973, el 12 de setembre de 1978, el 22 d'agost de 1980, el 25 de març de 1984, l'1 de juny de 1986. Aquesta darrera m'ha marcat especialment i és en bona part responsable d'aquest estudi. Aquell funest dia va morir un gran historiador i una excel·lent persona, mestre de mestres i fidelíssim amic: Sebastià García Martínez. Ell ha estat darrere de tot un seguit de decisions que he pres al llarg de la meua vida, sense les quals, difícilment hauria arribat a plantejar-me d'encetar aquest assaig: el seu mestratge fou determinant en la meua elecció d'especialitzar-me en història moderna; ell em posà en contacte amb el Departament d'Espanyol de la Universitat de Pau, el qual em proporcionà un lloc de treball durant tres anys; ell em va dirigir la tesi i m'introduí a l'antiga Càtedra d'Història de la Medicina, actual Departament d'Història de la Ciència. Ahí desenvolupa a l'actualitat la meua activitat professional, baix la direcció d'un gran amic de Sebastià, que participa de les virtuts d'aquell entranyable col·legial, que Sebastià continua sent per a J. Mª López Piñero.

Un dia en què l'enyor m'angoixava, vaig obrir la carpeta hon guarde un incalculable tresor: les separates que em regalava segons aquestes apareixien. Així em vaig topetar amb les seues aportacions a l'estudi de les Germanies a Villena. ¡Quantes vegades havíem discutit sobre la importància de l'anàlisi local com a element explicatiu de l'anomenada «gran història»! També vaig fullejar la seua modèlica —¡Com li agradava utilitzar aquesta paraula!— introducció a la Crònica de Vicià i vaig seguir amb interès els esdeveniments a les comarques septentrionals del País Valencià. Mentre llegia, recordava aquell curs apòcrif que ens donà a l'assignatura d'Història d'Amèrica de cin-

què, en què, amb l'acord unànim de la classe —molt allunyada aleshores de les exaltacions patriòtiques del Cinquè Centenari—, va dedicar a analitzar minuciosament el llibre de R. García Cárcel, *Las Germanías de Valencia*.

Aquella lectura em va animar a aprofundir en un tema que sempre m'havia interessat, i ja només em faltava triar l'espai geogràfic, el qual no podia ser un altre que Vila-real. Per una part, apareixia com una ciutat relegada pels historiadors de la revolta, immersa com està en un dels fronts més oblidats: el septentrional. Per altra, és la ciutat de la Plana que més conec, ja que l'he visitada moltes ocasions, car hi viu un dels millors amics que tinc, company de la Facultat i deixeble i amic fidel de Sebastià. Vicent ha estat la persona que ha desvetllat en mi l'estima per les terres castellonenques, tant de la Plana com del Maestrat. És per això, que m'agradaria que aquestes pàgines foren un homenatge a aquestes dues persones i a aquesta ciutat.

Un segon aspecte que vull ressaltar, és el de la importància de la Germania en la consciència col·lectiva dels valencians. En efecte, en el diàleg de sords —per evitar la comparança amb un cert peix; comparança que sempre ens acudeix quan sentim parlar de certes coses— que venen mantenint les forces vives del país, el grau de desarrelament de la nostra realitat present i passada és tal, que difícilment són capaços de reconèixer-nos en els nous marcs, que ens han creat. En aquesta continuada tasca d'acuit i derroc de bona part de les nostres tradicions més entranyables, s'ha utilitzat la vena sensiblera per evitar un debat ric i saludable que, almenys hauria evitat la nefasta denominació de *Comunitat* per definir el nostre espai. ¡Senyors!, mentre a Castella es formaven les *Comunidades*, els nostres avantpassats s'agermanaven i creaven la *Germania*, la qual seria repetida, almenys la denominació, a les darreries del segle XVII. Realment la introducció del terme «Comunitat», amb l'intent d'evitar d'altres, sense dubte molt més ajustats que no pas aquest, ha estat i és un atemptat inacceptable a la nostra consciència com a poble. Potser és per això que la Germania té per a mi un sentit molt especial i entranyable, i crec que ha de ser divulgada. I més en aquests moments en què les ideologies són despreciades i manipulades vergonyosament, cal recordar que al passat, els nostres predecessors foren capaços, amb més o menys encert, de lluitar per forjar una societat millor i més justa. Intent que, com veurem al llarg d'aquest estudis els va costar molt car en vides i en béns.

Aquest treball, doncs, intenta cridar l'atenció sobre la situació viscuda al llarg d'un període de temps molt curt, realment no arriba a un any, però molt ric en esdeveniments. Per altra banda, no pretenc esgotar el tema, sinó ani-

mar a algun historiador vila-realenc a exhumar l'abundant documentació que en conserva l'Arxiu Municipal d'aquesta ciutat. Considere vàlida la meua tasca, si aconseguisc a la fi que les hipòtesis que avance, siguen sancionades per un estudi que reconstitueixca l'epopeia dia a dia, a través del *Manual de Consells* i del *Liber juratorum*, i que s'enfronte amb valentia a l'autèntica realitat econòmica i social de la revolta a partir dels expedients de composicions, que es troben al gruixut lligall nº 801 del *Catálogo del Archivo Municipal de Vila-real* de J. Camarena Mahiques i J. Mª Doñate Sebastià (Castelló, Diputació, 1986). La valuosíssima eina de treball que constitueix aquest inventari està fora de tot dubte; cal ressaltar l'esforç que suposa la seua realització i publicació, màxim en el marc hispà, en què encara queda molt a fer en el món de la catalogació d'arxius i biblioteques.

Pel que fa als aspectes tècnics de transcripció de documents només vull dir que segueix les normes —si així podem definir-les— seguides a les edicions de clàssics de l'editorial Barcino, establertes per l'Institut d'Estudis Catalans, que intenten afavorir al màxim la lectura per part d'una persona no especialitzada, per la qual cosa, s'actualitza totalment la puntuació. La documentació d'arxiu està citada segons el número que apareix al *Catálogo* esmentat.

Tota obra històrica, per humil que aquesta siga, respon sempre a una tasca col·lectiva i, amb el convenciment de què m'oblidaré de més d'una persona, vull reconèixer públicament el meu agraïment als amics que m'han ajudat més directament. J. Mª Doñate m'ha tractat amb una amabilitat i eficàcia poc corrent en el cos d'arxivers, així mateix, els seus anàlisis sobre el passat vila-realenc han estat un punt de referència constant, que han enriquit moltíssim aquest estudi. Antoni López ha corregit acuradament el text d'incorreccions no sols gramaticals. A més, el diàleg amb ell i Vicent S. Olmos, autèntics especialistes en la història local valenciana, ha estat molt valuós i m'ha ajudat a precisar més d'un aspecte. Remedios Ferrero m'ha ensenyat moltes coses sobre la revolta i sobre el món valencià del XVI, que coneix potser millor que ningú. Mª Luz López m'ha assessorat brillantment en les dificultats paleogràfiques i és responsable de més d'una transcripció. Evarist Caselles m'ha ajudat en la ingrata tasca mecanogràfica. Olga ha estat el suport continu, manifestant una inapreciable comprensió i ànim, tot i que cadascuna d'aquestes línies suposa una estona de convivència escamotejada. Els meus pares i germans sempre han estat presents al meu pensament i han constituït el cau reconfortant de nits fosques i tempestuoses. Des del principi han cregut cegament en mí i en el meu treball, esdevenint els primers mecenes, amb què he

comptat; tot i que tanta generositat ha estat pagada de vegades amb reaccions irades i ingratituds inacceptables, que s'han aprestat a oblidar immediatament. Sense Vicent i Sebastià, com ja he dit, ni tan sols m'hauria plantejat encetar la tasca. He d'advertir, però, que només jo sóc responsable de tots els errors que s'hi troben, i no ells.

He deixat per al final a l'Il·lustríssim Ajuntament de Vila-real, el qual vé manifestant una encomiable sensibilitat cap a la cultura i cap al procés de recuperació de la identitat col·lectiva d'una ciutat de *rancio abolengo*. La convocatòria del premi «Ciutat de Vila-real», m'ha ofert el marc més apropiat per donar a conèixer el meu estudi. A més, la institució ha mostrat una comprensió immensa, que agraeixc enormement, a la meua continuada morositat a entregar l'original definitiu; trigança deguda a diverses dificultats familiars que he vingut arrossegant aquest darrer any.

A tots ells i als lectors que consulten aquest estudi. A tots demane beniginitat a l'hora de llegir-ho i d'ells agrairé tota crítica, que ajude a enriquir les meues propostes.

Barri del Carme, 25 de març de 1988

CAPÍTOL PRIMER

ELS ANTECEDENTS

Estamos convencidos que el tradicional enfoque urbano de las Germanías es más una forzosa limitación, impuesta por la absoluta ignorancia acerca de la Valencia rural, que una auténtica monopolización revolucionaria de la ciudad (1).

Aquesta afirmació de R. García Cárcel és palesa, quan dirigim la nostra atenció als esdeveniments ocorreguts a la Plana. Cal cercar-hi la raó principal en les característiques de les fonts utilitzades generalment per estudiar el tema. En efecte, la major part dels treballs es basen principalment en les cròniques coetànies, part de les quals s'escriviren a València. Així, àdhuc a les poblacions més significativament agermanades, com ara Alzira, Oriola o Xàtiva, es coneix més precisament l'aparició d'elements legendaris, tals com l'*Encobert*, que no el procés de formació dels comitès revolucionaris o el nivell socioeconòmic dels agermanats. Una excepció, però, hem de destacar-hi; la minuciosa anàlisi d'A. Furió sobre el cas suecà pel que fa a les formes de repressió de la revolta a les comunitats petites de senyoria (2).

Si ens deturem en el cas que ens ocupa, les notícies sobre l'evolució dels esdeveniments a Vila-real no abunden ni molt menys a les cròniques del passat. Guillem Ramón Català i Miquel Garcia només oferiren una referència més aviat imprecisa, i Francés Joan ignorà aquesta ciutat. Per tant, l'historiador haurà de centrar les futures investigacions sobre documentació d'arxiu.

Per altra banda, cal advertir que la Plana va jugar un paper més aviat secundari durant la revolta —tot i que en alguns moments el seu protagonisme fou innegable—, de manera que Vila-real apareix així com una ciutat un xic marginal. De fet, quan els jurats de València escriviren a Carles I en 1521 per oferir-li llur visió dels esdeveniments, oblidaren tota referència a aquesta vila (3).

LA CIUTAT I ELS HOMES

Vila-real és una ciutat fundada per la Carta-pobla, que signà Jaume I l'1 de febrer de 1274. Cal integrar aquesta fundació dins el procés d'urbanització que potencià el monarca a la Plana i que donà lloc a l'aparició de Castelló, Nules i Almenara. Mentre que per al gran especialista de la història vila-realenca Josep Maria Doñate, foren motivacions estratègiques les responsables de la creació; Ramón Ferrer pensa que es degué a raons econòmiques; Concepció Domingo, quan posa en relleu la coordinació d'aquest procés urbà, és partidària de conjugar ambdues interpretacions a l'hora d'explicar-ne la potenciació. En efecte, hom adverteix que les noves viles gaudiren de tot tipus d'avantatges: traçat urbà homogeni i geomètric, concessió de mercat, església, muralles, foment de les moreries, desenvolupament de séquies i molins, privilegis administratius, etc.

A la Carta-pobla, trobem cent tretze persones afavorides amb donacions reials. L'establiment del terme s'efectuà segregant terres de Borriana i abastava des del poble fins a la séquia major, fins al terme de Nules i fins a Misquiettella —al camí de Betxí—, i acabava al riu Millars (4).

La població evolucionà al llarg de l'Edat Mitjana, paral·lelament al desenvolupament de la ciutat, sobretot al voltant de la Séquia major, igual que a la resta de les viles de la Plana (5). Demogràficament parlant, les primeres estimacions amb què comptem, són les consideracions de J. Mª Doñate sobre les catàstrofes epidèmiques de mitjan segle XIV, de les quals, la Governació d'enllà lo riu Uixó hauria restat al marge. Aquest fenomen explicaria l'esplendor posterior del segle XV (6).

Per al període que ens interessa, les úniques fonts per conèixer la població són els recomptes ordenats amb finalitat fiscal, els quals presenten com a dificultat fonamental per a la seua explotació, la utilització de foc o família, i no de la persona, com a unitat còmput. Per altra banda, els graus d'ocultacions i la sovintejada negligència dels oficials encarregats, donen lloc a evolucions, de vegades, molt distorsionades. Tot i amb tot, no tenim altra font d'informació fins a 1677, data a la qual comencen els *quiqui libri* custodiats a la parròquia arxiprestal (7).

Ja hem advertit que cal relativitzar el valor d'aquestes xifres. R. Ferrer ha analitzat els censos existents a l'Arxiu del Regne de València i ofereix unes quantitats, que coincideixen en general amb les aportades per E. Guinot. Ambdós autors estan d'acord en assenyalar la disminució de la població, que R. Ferrer calcula en un 50% per a la Plana durant el segle XV, si bé a Vila-real el declivi seria major. Les dades amb què comptem són les següents (8)

Evolució demogràfica de Vila-real

ANYS	NOMBRE DE FOCS	VARIACIÓ RESPECTE AL CENS ANTERIOR
1379	590	
1385	587	— 3 focs
1415	512	— 75 focs
1427	475	— 37 focs
1445	389	— 86 focs
1451	364	— 25 focs
1469	279	— 85 focs
1485	323	+ 44 focs
1493	350	+ 27 focs
1499	290	— 60 focs
1505	363	+ 73 focs
1510	328	— 35 focs
1511	360	+ 32 focs
1523	274	— 80 focs
1565	327	+ 53 focs
1609	459	+ 132 focs
1646	474	+ 15 focs

Davant les xifres hi exposades, és palesa la necessitat de relativitzar-les, ja que trobem variacions molt fortes segons la font utilitzada, que és impossible que s'ajusten a la realitat. El cas més escandalós n'és el maridatge de 1510, on les ocultacions foren exagerades, tal i com ho demostraria el morabatí de 1511. Un altre any del que hem de desconfiar n'és 1523, massa pròxim a l'esclat agermanat, quan encara no s'havia dictat l'amnistia i un nombre indeterminat de ciutadans estarien amagats o fugits. Per altra banda, la recuperació poblacional per a la zona es data a partir de la segona meitat del segle, però sembla excessivament important la quantitat de més de cinquanta focs. Altres distorsions destacables són les de 1493-1499, quan, en tan sols sis anys, va perdre seixanta focs; Borriana ho hauria fet en dotze; San Mateu, tretze; Castelló, només cinc; però, Morella hauria perdut norantados; i Onda, centvint-i-sis. Diferències de semblant calibre es repeten als censos següents.

Amb tot, cal destacar que la decadència poblacional que s'hi observa, contrasta amplament amb la prosperitat econòmica i demogràfica del segle XV, defensada per J. Mª Doñate. I més clarament quan les notícies que tenim, ens informen que, al llarg de la centúria, només s'hi assentaren tres famílies —una d'Onda i dos d'Aragó—, mentre que emigraren disset (9).

Realment, és gairebé impossible extreure conclusions sobre l'evolució de la població al segle XVI, ja que l'acció de les epidèmies no fou especialment virulenta i, exceptuant-ne la Germania, hom no coneix cap catàstrofe demogràfica realment destacable, que justifiqués les fortíssimes diferències entre censos no massa separats cronològicament entre ells. Amb tot, sembla que Vila-real seguiria la tendència generalitzada al país, amb l'inici de la recuperació poblacional a partir de les darreries de segle. Aquesta consideració ha de tenir en compte la desigualtat que trobem entre el cens de 1565, que atribuïa un total de 327 cases i les notícies oferides per Viciano, possiblement provinent directament del municipi, que augmentaria el nombre a 340; quantitat que minvaria l'excessiu increment d'un 45% respecte al cens de 1609 (10).

★ ★ ★

L'aspecte més destacable de la població de Vila-real, i el més segur, és l'absència d'elements mudèjars. El 12 de setembre de 1279, el rei Pere III invitava els moros de Biar i els fronterers de Castella a assentar-s'hi. La proposta, però, no tingué gaire èxit. El desembre de 1489, el batlle general escrivia al consell de la ciutat, es congratulava de la decisió de construir una moreria i lloava que «lo loch per als poblans de la dita moreria en lo raval de Castelló, fora de la dita vila (...). Car així està en les principals ciutats e viles reials de aquest Regne». Finalment, els animava a publicar aquesta resolució i a tractar bé als nous pobladors. Tanmateix, sembla que tampoc aquesta proposta no s'hi materialitzà, ja que al cens de 1609 no apareix la ciutat a l'apartat de cristians nous i les úniques notícies amb què comptem de la presència de població morisca, és que les terres més allunyades del terme, eren cultivades per camperols musulmans (11). Per altra banda, els jueus no constituïren una comunitat nombrosa, potser com a conseqüència de l'exempció del tall a Borriana, privilegi de què no gaudien a Vila-real (12).

Així doncs, a les vespres de la Germania, observem una població en recuperació, després del retrocés sofert al llarg de l'Edat Mitjana.

Realment a la Germania es va produir l'enfrontament entre tots els estaments que vivien al Regne de València, en una guerra molt cruenta. Representants de diversos estaments escoltant un sermó a Xàtiva, un dels centres fonamentals de la revolta, el 1520, segons el *Retaule de sant Vicent Ferrer* del Mestre del Grifó. Museu de Belles Arts de València.

ELS FACTORS ECONÒMICS

L'activitat agrícola

A partir de les estimacions de Ramon Ferrer, a la Plana, durant el segle XV, el 92% de la població es dedicava a faenes agrícoles, el 4% s'ocupava en el sector secundari i un altre 4%, en el terciari (13).

El camp de Vila-real s'aprofitava de l'efecte benefactor d'un sistema de regadiu bastant complet, la infraestructura del qual fou impulsada per Jaume I abans, àdhuc, de la fundació de la ciutat (14). De fet, el 1272 ja tenim notícies de l'existència de la séquia, que al 1273 regava terres dels termes de Borriana, Nules i Vila-real. C. Domingo considera que seria sobre aquest espai, que es desenvoluparia la colonització a la Plana: «Una huerta que será probablemente la generadora de excedentes que permitan el progresivo crecimiento agrícola» (15). Ara bé, cal advertir que el sistema de séquies va aparèixer de forma un xic anàrquica, car en compte de construir una obra comuna, cadascuna de les poblacions de la marge dreta del Millars tenia el seu assut, la qual cosa no impedia que amb les aigües pertanyents a Vila-real hom regàs terres de Borriana mitjançant el pagament de la vigèsima part de fruits. És per això que aquestes explotacions s'anomenaven el *vintens*. C. Domingo interpreta aquesta cessió com el resultat d'una major extensió de les terres roturades i regades al terme de Borriana (16).

El regadiu permetia el conreu de productes destinats en part a l'exportació, comptant per a l'eixida amb el mar i el Camí Reial. Obert ja a principis del segle XIV, el seu traçat va originar conflictes entre Vila-real i Castelló, la qual pretenia evitar que discorres per aqueixa ciutat. Les diferències i avalots obligaren Pere IV a dictar sentència (Saragossa, 16 maig 1338), obligant «que el camino fuesse conservado y para ello el portanvezes del general governador (...) fue al lugar de la visura y mandó quitar todos los impedimentos (...), restituyendo el camino de ancharia de sesenta palmos» (17). Aquesta via va posar en contacte a Vila-real amb importants ciutats de la Corona d'Aragó, apareguent en el *Repertorio de caminos* d'Alonso de Meneses (Alcalà, 1576), en els trajectes València-Montsó, València-Tarragona, València-Lleida i València-Barcelona. Així doncs, no ens ha d'estranyar l'existència de diverses relacions de viatgers, que passaren per la contrada i deixaren constància d'un paisatge d'horta. En ordre cronològic, el primer a oferir una descripció del lloc, fou el silesià Nicolau de Popielovo, qui el va visitar el 1485:

«A tres millas más lejos se encuentra la ciudad de Villa-Real, y a dos más la villa Boral (Villa Boriol) habitada por los sarracenos. Desde Valencia hasta aquella aldea se presentan a la vista del viajero: a su derecha, constantemente el mar, grandes y elevadas montañas; a su izquierda, muchas poblaciones de sarracenos, algunos castillos que guardan en su poder, y además por ambas partes cereales entre el arbolado de naranjos, olivos, higueras y otros. Aquellas comarcas son ricas en higos, vinos y otras frutas, hasta con exceso; pero tienen más vino tinto que blanco. Desde la aldea Scoria, situada en grandes y elevadas montañas, y distante cinco millas, nunca se ve el mar, sino un aspecto árido; fuera de olivos, aquel terreno no produce nada más. Al contrario, los pueblos que están diseminados alrededor del camino, poseen viñas y siembras cultivadas y cuidadas más por los sarracenos que por los cristianos». (18)

Així mateix, relata el famós viatger Jerònim Müntzer, qui viatjà per la Península i recorregué el camí el 4 d'octubre de 1494, venint de Sant Mateu:

«(...) el 4, cruzando campos solitarios, entramos en una hermosa y fructífera llanura, con aguas abundantísimas y, dejando atrás a Villarreal, hallamos a seis mil pasos, la villa de Fredes, lugar delicioso a orillas del mar (...)» (19).

El cronista borrianenc Martí de Vicià va fer, per la seua banda una minuciosa descripció de l'horta, de què extracte la parta més interessant, ja que aquestes pàgines ja han estat publicades per J. Mª Doñate. (20)

«... casi como a medio partido, que de medio abaxo son huertas que riegan, y de medio arriba es monte, y es todo bien plantado de árboles fructíferos: cógense en este término, trigo, cevada, seda, algarrovas y otros frutos y vino blanco y clarete muy bueno, y azeyte del bueno del reyno, aunque en una partida del término, junto a la villa que nombran la balça, se coge azeyte que es tan delicado que yguala con el bálsamo.»

Escolano va destacar, especialment, la importància del regadiu:

«(...) por su infinita fertilidad, ayudada de la acequia, que la toman al río de Mijares, va siempre en aumento de moradores. Entre todos sus frutos, tienen nombre el vino y azeyte; y hay partido que le cría tan delicado, que le pasan por bálsamo» (21).

He d'advertir, que seguiré fonamentalment el treball de C. Domingo, el qual ofereix un panorama molt complet de l'evolució històrica de la situació al camp de Vila-real i de la Plana en general. Tot i amb tot, en aquest cas la seua utilitat es redueix a ser un valuós element indicador, ja que les xifres més primerenques que dona són de 1566. A aquesta data, s'explotaven 3.166 hs., que suposaven el 46'6% de la superfície del terme. L'autora considera que l'increment més importat es va produir a partir de la segona meitat del segle XVI, època en què la xarxa principal del regadiu de la zona ja s'havia configurat. S'hi regava un total de 1.179 hs., extensió que augmentà molt poc al llarg dels segles vinents, durant els quals les roturacions es concentraren a les terres del secà, que passaren de 1.447 hs. (1566) a 2.351 hs. (1786). (22)

Així doncs, a mitjan segle, la terra cultivada estava prou equilibrada entre el secà i el regadiu. Ara bé, cal recordar que el regadiu durant l'Antic Règim no es dedicava prioritàriament al conreu d'horta, sinó que suposava sovint un espai de collita assegurada de gra, aliment fonamental dels homes i principal preocupació de les autoritats del Regne en l'època moderna. En aquest context, Halperin Donghi ha assenyalat que la taxació de terres a Castelló després de l'expulsió dels moriscos varià molt més amb la presència d'arborat, que no amb l'existència de regs (23). C. Domingo hi discrepa totalment i, a partir de les dades dels llibres de peita, demostra que el regadiu tenia un valor fiscal superior al secà, valor que s'incrementà al llarg dels segles. Les xifres que ens ofereix són (24):

Valor fiscal de la terra, en sous per fanecada

Conreu	1566	1675	1786
Regadiu A (séquia major, sobirana i sequiola)	62	148	582
Regadiu B (séquia jussana i roja)	13	65	199
Olivar (regadiu)	23	80	261
Olivar (secà)	14	23	65
Garrofera (regadiu)	—	54	185
Garrofera (secà)	18	43	46
Vinya (regadiu)	10	63	280
Vinya (secà)	5	26	66
Terra erma	4	16	45

Entre els correus, destacaven els arboris (41%), seguits dels de campa

(30%) i, per últim, el raïm (7%), distribuïts de la següent manera, segons les informacions que dona la peita de 1566 i ha elaborat l'esmentada autora (25).

Distribució espacial dels conreus segons la peita de 1566

Conreu	H Hs.
Horta	1.125
Campa	507
Olivera	672
Garrofera	174
Vinya	150
Morera	10
Arboris combinats	300
Arboris i Vinya	228
TOTAL	3.166

L'evolució agrícola de la Plana d'ençà el segle XIV sembla caracteritzada per l'extensió del conreu d'arbres, si bé canvien les varietats segons els termes: garrofera a Castelló, olivar a Vila-real i equilibri entre garrofera i figuera a Nules. Als segles següents, s'observa un evident increment de la garrofera que hi va desbancar l'olivar al secà després de l'expulsió dels moriscos, i es va mantenir al regadiu.

Pel que fa a la vinya, C. Domingo aventura que la centúria compresa entre mitjan segles XV i XVI hauria estat un període de baixa de l'expansió de raïm (26) i coincideix amb les interpretacions de la majoria dels autors, que han tractat la situació vitínicola al País. Així doncs, al segle XVI la vinya s'hi havia estès arreu, fins i tot sobre terrenys inadequats, ja que la major part de les comunitats dedicava la seua producció a l'autoconsum. La conseqüència n'era la mala qualitat del vi, per la qual cosa es feia, sovint, malbé. A partir del segle XVII, sembla que la comercialització anà generalitzant-se i s'hi constata el progressiu abandó dels ceps en aquelles terres més inapropiades. J. Casey considera que les explotacions de la Plana tenien un rendiment aproximat d'un 10%; rendiment que explicaria el predomini de la garrofera entre 1608 i 1702. (27)

Recapitem. Les arbredes vila-realenques permetien comercialitzar part dels excedents, en especial oli, que sobretot es venia a Nules, la Vall d'Uixó i Castelló; igual que la morera, plantada de forma dispersa i sovint combinada amb

oliveres, garroferes, figueres o ametllers. Una certa activitat sedera, escassament documentada, s'hi va produir, però en parlaré després. També tenim notícies del conreu d'arbres fruiters a l'horta, plantats de forma aïllada, probablement als marges de les parcel·les. Les notícies, disperses i inconcretes, sobretot fan referència a conflictes amb el clergat, en negar-se els camperols a pagar els delmes per les garroferes, figueres, taronjers i limoneres (28).

Aquesta explotació de productes comercialitzables no permetia, però, equilibrar el dèficit cerealícola i obligava a dedicar la màxima extensió possible al gra (29).

L'estructura de la propietat

Estudiem ara els aspectes socials del camp vila-realenc. La Carta-pobla establí unes donacions mitjanes d'unes 10-12 hs. Al llarg del segle XIV, s'hi observa un procés de descomposició de la propietat o, almenys, d'endeutament del camperolat. Aquest procés continuà al llarg del període medieval i en 1566 trobem que el 51% dels propietaris estaven sotmesos a algun tipus de censal, que gravava la tercera part dels béns. No obstant això, el deute no hipotecava més que el 15'7% de les parcel·les, si bé els petits propietaris en suportaven el major pes. Per altra banda, era el clergat, en especial els convents, el principal receptor dels censals (94%). (30)

C. Domingo sintetitza perfectament la situació del repartiment de la propietat a Vila-real (31):

«La distribución de la tierra en Vila-real parece que se aleja todavía de los presupuestos estamentales de la sociedad. Es una comunidad plenamente agrícola, si es que pueden hacerse matizaciones de intensidad en un contexto general volcado al sector primario. En esta localidad los grupos de propietarios ofrecen la grabación lógica de la riqueza en cuya cumbre suelen situarse personas con cargos públicos, pero no parece mostrar relación alguna con el estamento nobiliario.»

La major part de les propietats (60%) eren menors de 5 hs. La petita extensió de les parcel·les es compensava pel fet, que bona part dels camperols accedien a les terres regades, les quals eren dominades pels agricultors cristians i es deixava als moriscos les zones marginals, com ja hem assenyalat (32).

Dissortadament, no comptem amb notícies anteriors a la Germania i així no puc interpretar les xifres que aporta el documentat estudi de l'esmentada autora, en relació amb les possibles modificacions sofertes per la comunitat després dels avalots. Una hipòtesi a confirmar seria que les repercussions no haurien

estat importants i em base en la distribució «bastante equilibrada» de les parcel·les, amb un predomini d'extensions d'una a dues hs., «cantidades modestas pero no excesivamente pequeñas dentro de la gama de superficies características» (33).

El terreny era organitzat, doncs, en lots més aviat petits i en camps oberts. Pel que fa a la distribució social de la propietat, s'hi aprecia l'absència de l'Església als llibres de capbreus, la detentació de grans propietats pel notari —vuit posseïen 166 hs—, la compatibilització de les activitats artesanals i agrícoles, i el predomini del conreu directe. Un altre element a destacar, és la importància de propietaris forasters, sobretot de Nules, que hi signifiquen un terç dels cultivadors; i moriscos, que representen el 44% dels camperols i explotaven el 31% dels camps. Aquests «terratinents» eren propietaris, normalment, de parcel·les petites, situades en partides limítrofes a llurs termes municipals.

Cal tenir en compte, que el procés de roturacions i augment del nombre de propietaris s'hi va produir d'ençà 1527, duplicant en 1599 el nombre de titulars de propietats agrícoles. Si considerem que aquestes modificacions no alteraren gaire els trets de l'estructura de la propietat, a les vespres de la Germania, el camp de Vila-real era distribuït segons una gradació de riquesa, que no responia directament a una polarització estamental. Així doncs, hi trobaríem una estructura camperola que, en principi, no deuria produir tensions gaire brusques en la població agrària, sobretot si considerem que només el 4% del deute hipotecari estava en mans de la noblesa i l'1'5%, de particulars. (34)

Activitat industrial i serveis

Pel que fa als sectors secundari i terciari, les notícies hi queden reduïdes al quadre de professions inclòs al treball de Ramon Ferrer, la validesa del qual és més que discutible. Segons aquesta enumeració, hi estarien representats, al segle XV, la major part de les professions necessàries per al manteniment d'una activitat econòmica pròpia, a un centre rural inserit al bell mig d'una via de comunicació important: el Camí Reial (35).

Per la seua part, Viciània informa de l'existència de dos molins fariners, propietat de la universitat, i nou més de particulars, que servien a les necessitats de la ciutat i comunitats pròximes. També hi havia sis almàsseres. A l'interior del recinte urbà, eren famosos l'hostaleria i el mercat, bastant actiu segons sembla. A més, l'autor borrianenc destacava les activitats comercials i artesanals. Per fi, s'hi comptava amb diversos serveis, en especial els sanitaris: hospital, metge, boticaris i botiques, i cirurgia; l'educatiu, materialitzat a l'escola

de gramàtica; i l'atenció espiritual, assegurada per trenta-cinc clergues de la parròquia de Sant Jaume i un eremita a l'ermita de la Mare de Déu de Gràcia (36).

C. Domingo i J. Mª Doñate han destacat l'existència d'una activitat sedera important, fins al punt que a la peita de 1721, tal i com assenyala E. Díaz Manteca, hi havia una llotja, que centralitzava la comercialització de la producció comarcal. Tampoc no hem d'oblidar que al camp vila-realenc, hom hi cultivava productes com ara la garrofa, olives, figues, raïm, taronja, etc., els excedents dels quals s'utilitzarien per a l'exportació, la qual cosa animaria el comerç local. L'esmentada autora conclou (37):

«No puede hablarse de una diversificación laboral desde el punto de vista absoluto, sino de una dedicación, en la que la tierra se halla presente en todos los sectores, aunque sea tan sólo un complemento».

La suposada prosperitat del segle XV

J. Mª Doñate ha estat el defensor més vehement d'una interpretació esplendorosa d'aquella centúria, basant-se en l'autèntica febra de construcció d'obres públiques, compra d'objectes artístics i quantiosos pagaments i préstecs a la corona, en especial, a les acaballes del segle (38). E. Belenguer ha cridat l'atenció sobre l'enganyifa que significa prendre aquests indicis per establir el floriment econòmic d'una època. En el fons, el que es produeix no és altra cosa que una desviació de capitals del sector productiu vers inversions immobilitzadores en forma de balafiament sumptuari, d'emprèstits d'insegura amortització a la monarquia, o de censals; tot ells d'escàs risc, però de rendabilitat segura. La conseqüència no seria altra que la descapitalització de les comunitats que així actuaren, amb una lògica seqüela d'empobriment i atur al sector productiu, que fou fonamental en l'esclat revolucionari a la ciutat de València (39). És per això que cal fer una revisió, basada en aquestes premisses, que ens ofereixca una visió més precisa sobre la realitat econòmica i social del segle XV a Vila-real.

L'APARENT CALMA SOCIAL

Vila-real, tal i com el seu nom indica, era una ciutat que pertanyia al Patrimoni Reial i comptava amb representació a les Corts pel tercer braç (40). La vida local era gestionada per la corporació municipal, encapçalada per un

Un aspecte no massa conegut de la Germania fou el de l'encunyació de monedes. Anvers d'una moneda valenciana de la Germania. Col·lecció de V. & J. Craven-Bartle.

jurat en cap i amb la presència de jurats i diversos oficials, que asseguraven la bona marxa del govern i l'administració, destacant-ne, en especial, el justícia (41).

Cal destacar la funció social, almenys aparent, que va acomplir el govern municipal. En efecte, els historiadors han destacat l'exempció fiscal dels veïns de la vila, ja que la municipalitat es feia càrrec del pagament de diversos talls, sobretot, el real de la sal i els serveis a corts. Paral·lelament, les càrregues municipals i els sequiatges serien molt poc gravosos. Així mateix, oferiria el blat a preu de cost als seus ciutadans, sense especular en detriment de la població.

Aquesta visió idíl·lica està basada, sobretot, a la *Crónica* de Vicià (42), on trobem una narració panegírica de la ciutat i el seu govern. ¿És innocent aquesta descripció vehementment laudatòria, de les quatre subvencions que rebé el notari per a la confecció del llibre (43), o respon a una realitat, tot i que exagerada per l'admiració, amistat o «gratificació» rebuda (44)?

Ara bé, altres fonts corroboren les afirmacions del cronista borrianenc. Així, el 14 de juny de 1546, una decisió municipal advertia a aquells que presentassen impediments per acomplir un càrrec de la ciutat per al qual haguessen estat elegits:

no.s puxen alegrar de llibertats ni franquees algunes, ofícis benefícis de la vila (...) sien haguts per no vehins y especialment hagen a pagar la tacha real e lo dret de la sal, e altres qualsevols taches (45)

Segons sembla, el municipi pagava aquest impost amb els ingressos recaptats per l'explotació de terres del seu terme per «terratinents» o camperols forasters. Aquest pagaven la peita, però la ciutat només liquidava segons els habitants «censats». A més, algunes terres del terme de Borriana, regades per la séquia, pagaven la vintena part dels fruits. Així doncs, la corporació cobrava el sequiatge i la peita a veïns d'altres comunitats i s'en beneficiaven els vila-realencs d'aquests pagaments amb l'exempció d'alguns drets (46).

Podem concloure, que ens trobem davant una comunitat bastant homogènia, que gaudia d'interessants privilegis fiscals, i, a partir de la mínima variació en el repartiment del servei de 1499, J. Mª Doñate afirma que és «un indicio más de lo que hemos sostenido siempre en cuanto al equilibrado reparto de la propiedad en Villarreal, a través de su historia (47)».

Aquestes consideracions semblen ser corroborades pels estudis de C. Domingo, ja comentats, que ofereixen una distribució de la propietat, que no vindria determinada per processos de grans acumulacions, a diferència d'altres

zones com ara l'Horta de València, on els contrastos eren mol més extrems per la pressió dels grups socials més poderosos (48).

Vila-real apareix així com una comunitat rural, en què l'existència de divuit alqueries en 1565, ubicades sobretot al regadiu, no permet parlar de poblament dispers. D'aquesta forma, la Germania ens apareix a aquesta comunitat, com un moviment urbà, que esclatà al si d'una població eminentment rural i sense fortes friccions internes.

ELS FACTORS DESESTABILITZADORS

L'aparent cohesió de l'estructura social de Vila-real ens obliga a cercar a l'exterior, les causes d'un malestar que explique l'adscripció de la ciutat al bàndol rebel, o almenys així ho va considerar l'autoritat en aquell moment.

L'element morisc.

En primer lloc, l'element morisc, cruelment atacat per les tropes agermanades de les zones rurals del sud del País Valencià.

Si bé a la Vila, com ja hem advertit, no hi havia moreria, els mudèjars de Betxí, Artana, Eslida, la Vall d'Uixó i Mascarell treballaven terres cedides pel Consell, especialment al Pla de Redó, allunyat del centre urbà i de poc interès per als cristians. Aquesta partida va experimentar un important procés de roturació abans de 1566, amb una extensió de 491 hs., ço que provocà, que el 31'2% de les terres del terme fos explotada pels moriscos.

Aquestes terres estaven ubicades majoritàriament al secà, la qual cosa podria explicar l'escassa atenció que despertava entre els cristians, a més de la llunyania de la ciutat; i predominaven els conreus arboris. No obstant això, els cultivadors de Mascarell i la Vilavella, per llur situació geogràfica, explotaven terrenys de regadiu; en aquest cas, els conreus de sembradura anual eren preponderants (49).

La distribució de la propietat en la societat morisca palesa una organització social bastant estratificada, amb un sector de propietaris que arribaren a reunir extensions molt notables. Aquests terratinents es mostraven com autèntics abagasadors de terres de reialenc. La raó estribava, en el fet que estaven sotmeses a inferiors obligacions que no a la senyoria i es reduïa al pagament de la peita, sequiatge i, en tot cas, al terç delme (50).

Per contrast, hi trobem un nombrós grup de petits propietaris que, difícilment, podien satisfer llurs necessitats; de forma que s'obligaven a oferir-se com

mà d'obra assalariada als grans i mitjans propietaris. Per altra banda, tal i com ha assenyalat T. Halperin, alguns moriscos compatibilitzaven les faenes agrícoles amb oficis necessaris per a la supervivència de la comunitat agrícola. Finalment, cal destacar que els conreus seguien línies similars a les exposades per als cristians, amb una fonamental presència morisca al secà (51).

Davant aquest panorama, podem preguntar-nos: ¿La concentració de propietats va provocar enveges entre els elements cristians? És una possibilitat, però pense que seria un error cercar-hi la resposta. J. Mª Doñate, amb el seu fi instint, ens ha desvetllat l'autèntic enfrontment: les diferències entre vasalls de les terres senyorials i els súbdits de les viles reials (52).

Ja M. Danvila partia, per analitzar la Germania, de la següent premissa: «En la cuestión de clase se escondía la cuestión social» (53). Així mateix, R. García Cárcel ho ha posat en relleu (54) i E. Duran ha cridat l'atenció sobre les tensions produïdes arran les alienacions de part del patrimoni reial i les pressions del monarca sobre les viles per tal de què comprassen la seua redempció i recuperar els territoris esqueixats. A l'escomençament de la Germania, el consell escrivia al Comte d'Oliva (30 setembre 1519) una carta de protesta per la decisió reial d'entregar la ciutat de Xèrica al comte d'Aranda, «*prenent en aquest negoci la justícia y bandera, deffenant la conservació del Real Patrimonio e la unió de les ciutats e viles reals*» (55).

A Vila-real, la tensió amb la noblesa es manifestava en els enfrontaments amb els vassalls de les terres de senyoria, en especial, els mudèjars. Les notícies més pròximes cronològicament a l'esclat revolucionari amb què comptem, remunten a l'estiu de 1516. El motiu del malestar fou l'agressió d'uns moriscos d'Artana contra un guarda del terme, probablement per una conducció irregular de ramat.

El 10 d'agost de 1516, el municipi escrivia al Governador d'enllà lo riu Uixó, Rampston de Viciania, i l'informava dels esdeveniments. El consell, però, devia desconfiar del governador, ja que aquest, el 25 de setembre, va contestar amb una encesa missiva en els següents termes: indignació perquè havien tramés el cas al batlle general i justificació de la seua actuació, dirigida al càstic dels culpables, que, dissortadament, s'havien escapat de les presons de la Governació. Els jurats no s'amoïnaren i el dia 29 responien a en Rampston amb la reafirmació de la necessitat de castigar els culpables.

No tenim indicis que la situació variés sensiblement. En efecte, un any després, l'1 de maig de 1517, el consell de Morvedre informava a la ciutat de Vila-real sobre un dur enfrontament hagut contra pastors d'Alfara i d'Algímia d'Al-

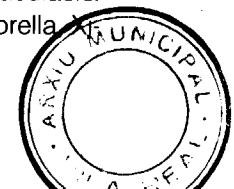
fara. El dia 11, aquell invitava a la solidaritat entre les viles reials per a la presentació dels greuges a Carles I. La invitació fou secundada per la corporació, que el dia 14, manifestava, en una missiva de protesta al monarca, l'estat d'indefensió en què vivien les ciutats reials enfront del nobles, protectors i defensors de llurs vasalls. Els jurats presentaven una sèrie d'ofenses, que palesaven la immunitat amb què els serfs senyorials actuaven contra les viles reials. Recordaven l'agressió sofrida el 1507, a la qual, uns moriscos d'Alfara donaren mort a dos guardas del terme, que els havien interceptat perquè conduïen ramat sense permís. Relataven també el recent atemptat dels mudèjars d'Artana i Algímia. La protesta major venia del fet que, denunciats tots aquests delictes a l'autoritat competent, la protecció prestada pels nobles, impedí l'acció de la justícia, per la qual cosa, les viles reials pregaven al monarca, que ordenés i aconseguís el càstic dels culpables (56).

Indefensió front als abusos de la noblesa

En el fons, hem d'inserir aquest problema en el procés d'enfortiment de la intel·ligència entre la monarquia i els grans senyors territorials, i de «domesticació» de la burgesia valenciana per la Corona, arran de la desfeta de la Unió. Aquest moviment es va manifestar al Regne de València com un fenomen essencialment urbà i burgès, la derrota del qual suposaria un intervencionisme cada cop major del tron en el govern municipal, que perdria importants prerrogatives, ço que frustrà no poques expectatives de les ciutats (57).

Durant el regnat de Ferran el Catòlic, les intromissions nobiliàries en la jurisdicció reial sovintejaren i provocaren conflictes, com l'esmentat entre Vila-real i els moriscos d'Artana, i àdhuc vertaders plets, com el que enfrontà Morvedre contra Joan de Vallterra (58). Per altra banda, al procés d'enfortiment del poder reial, potenciat per Ferran II, s'oposà la noblesa, que no estava disposta a perdre privilegis; la qual desoïa així les amenaces reials, que preveïen una multa de dos-cents florins d'or a aquells que no respectaren les ciutats i els homes del seu patrimoni (1505).

En aquest clima de tensió entre la monarquia, la noblesa i les ciutats es desencadenà el conflicte per l'elecció dels diputats a la Generalitat pel braç reial. El 9 de febrer de 1485, els jurats valencians escrivien al sobirà i l'assenyalaven dels entrebancs, que dificultaven aquesta elecció per les exigències incompatibles de poderosos clans familiars. El rei va decidir de preguntar a l'estament militar sobre la conveniència d'utilitzar l'elecció o la insaculació. Aquesta decisió provocà la protesta dels representants de Xàtiva, Morella, Xeró,

xona, Biar, Cabdet, Penàguila, Cullera, Bocairent, Lliria, Castelló, Borriana i Vila-real per la intromissió dels nobles, de la qual

segueixen dos grans inconvenients: lo hu perquè los del estament militar ordenen e disponen en lo stament reyal e l'altre que les dites ciutats e viles reys no han dels dits officis regiment e administració del dit general axí com los pertany (59).

La conseqüència de la polèmica fou, que Ferran el Catòlic segregà per a la seua sobirania aquests oficis i els otorgà a persones de confiança o a oficials reials. Quan a les Corts de 1510 es dictà una completa legislació per al funcionament de la Generalitat, a la «*Rúbrica de la restitució de la elecció de deputats e comptadors a les Ciutats e Viles Reals, feta per lo Rey nostre senyor,*» es va decidir, que la representació de l'estament reial «*se deu fer de les ciutats e viles més principals del dit Regne*». Per evitar problemes, s'estatuïa que el diputat per aquest estament fora canviat cada tres anys i que fos triat entre els de la ciutat que li correspongués, en el següent ordre: Xàtiva, Oriola, Alacant, Morella, Alzira, Castelló, Vila-real, Ontinyent i Alcoi (60).

D'aquesta forma, el rei evitava, un cop més, el sistema insaculatori, si bé no aconseguí contenir les ànsies «subversives» de la noblesa. En efecte, després de la seua mort, es va manifestar un angoixant sentiment de desvaliment a la societat valenciana, temerosa de l'esclat d'un conflicte sucesori. Aquesta seria la conseqüència de la insatisfacció general produïda per les «reformes», que no havien aconseguit depurar el govern municipal, però molestà a l'oligarquia pel pretés control monàrquic. (61)

El 27 de gener de 1516, el consell de la ciutat de València escrivia al de Vila-real. Li informava de l'òbit del sobirà, i recomanava la celebració d'exèquies i l'adopció de mesures per a la defensa del recinte urbà. Pocs dies després, el 9 de febrer, eren els jurats d'Onda, els quals adreçaven una missiva molt més explícita de l'ambient d'incertesa existent. Aquests els participaven del temor que tenien, que abans de l'arribada del Príncep «*se porien seguir alguns somoviments et mal tractes, los quals porien danyar a les viles de la corona real*» (62). La causa d'aquesta desconfiança era l'actuació d'alguns nobles, que manifestaren una actitud tèrbola, en oferir el seu auxili davant la possibilitat de disturbis. La corporació vila-realenca responia el dia 16 amb una proposta de col·laboració.

Aquesta situació d'incertesa es mantingué fins al dia 12 de març, quan Cisneros assegurà la regència i la vila decidí d'obrir les portes de la ciutat. Aquest

Na Germana de Foix, segona muller de Ferran el Catòlic fou nomenada el 27 de març de 1523. Casada amb el duc de Calàbria, aristòcrata de gusts renaixentistes, varen crear el seu voltant una cort, freqüentada per artistes. A nivell polític, castigaren duríssimament la Germania i ha estat culpada de ser responsable del foment de la dissolució entre l'aristocràcia valenciana i el poble. Retrat de Germana de Foix. Museu de Belles Arts de València.

acte no va significar, però, la fi de les tensions al país.

Els autors preocupats per la Germania, han destacat el protagonisme de les contínues dilacions i negativa final de Carles I a convocar corts i jurar els furs. El dia 4 de març de 1517, la corporació valenciana tornava a escriure al consell de Vila-real, per comunicar-li l'elecció d'una embaixada per marxar prop del príncep, encara a Flandes. Sol·licitava l'adhesió de la ciutat a la demanda de no demorar per més temps la vinguda als seus regnes i l'acompliment de l'obligació del jurament dels furs. La resposta fou immediata i el dia 8 es redactava una missiva al sobirà en els termes previstos, que era tramesa a la municipalitat valenciana. El 18 de setembre, el Mestre Racional, Joan Escrivà, informava a Vila-real de l'arribada del monarca als seus regnes (63).

Així hem vist com Vila-real va participar directament en l'agitada vida política del moment. Va patir injustament les conseqüències de la derrota de la Unió, ja que la ciutat va romandre fidel a la monarquia i formà un front anti-unionista junt amb Almassora i Onda, que va dificultar les comunicacions entre València i les ciutats del nord (64). També es veuria afectada per les inconcluses reformes administratives de Ferran el Catòlic. A més, als seus conflictes amb la noblesa, es veié traïda per la solidaritat entre uns senyors, que protegien els seus vassalls, i uns oficials reials, que havien d'administrar la justícia, remissos a actuar contra un «germà de sang» per afavorir a una ciutat; més encara, quan a aquesta ciutat, la presència nobiliar sembla que era molt feble. Per tot això, no ens ha d'estranyar que, quan una ciutat del Patrimoni Reial, València, va protestar contra els abusos dels privilegiats i va demanar justícia al monarca, Vila-real s'adherís al bàndol agermanat.

L'amenaça corsària.

Un altre focus de tensió es trobava en el clima d'inseguretat en què vivia el Regne a causa de l'amenaça corsària. Aquesta procurà l'armament dels oficis i de les ciutats, de manera que, a l'esclat dels avalots, les companyies així formades nodririen les tropes rebels. R. García Cárcel en ressalta la importància:

«Sea como sea, las Germanías nacerían en septiembre de 1519 y apoyándose en la más absoluta legalidad: las disposiciones reales promoviendo el armamento de los gremios contra el corsarismo turco (65)»

Vila-real era obligada a defensar la costa, com a integrant de la zona de la guàrdia marítima de Castelló, la qual abastava el litoral entre el riu Uixó i

Orpesa. No obstant això, la seua ubicació geogràfica, un xic a l'interior, provocà algunes reticències del Consell a l'hora d'acudir a vigilar la platja. J. Ma Doñate ha estudiat les accions dels vila-realencs en auxili, sobretot de Borriana, a l'època pròxima als esdeveniments que analitzem (66). Era un moment d'una forta pressió barberesca, que atemorïa no sols a les poblacions litorals valencianes, sinó a tot l'Occident (67).

L'amenaça corsària era realment sentida per les comunitats costaneres. A finals de 1515, tota una sèrie de missives instava el consell a armar-se i en 1515-1516 es va formar una companyia de vigilància. Sembla, però, que les incursions minvaren suficientment perquè Vila-real s'excusés davant d'Almassora, d'acudir a vigilar, ja que no era vila de costa; si bé prometia la tramesa d'efectius en cas d'atac. Així va ocórrer en diverses ocasions, al 1518, quan es va produir la incursió barbaresca contra Xilxes. Malgrat aquesta acció, no pareix que l'amenaça fos massa perillosa, ja que el 28 de febrer, possiblement, de 1519, el Batlle indicava al consell que, després de diverses consultes realitzades a la capital, *«puix que lo Regne sia pasífich, que no.s deveu acongoxar ni fatigar en tenir guardes de dia, solament de nit hun home u dos als portats tanquats»*. La tranquil·litat, però, no anava a durar gaire. A l'any següent (Maig-Juny 1519), es va produir la *razzia* de tretze fustes turques, que captivaren cinc persones a Orpesa i dos a Borriana.

Les accions d'aquestes naus sensibilitzaren els esperits i Carles I, que es trobava a Barcelona, va escriure al governador, perquè s'adoptassen les mesures necessàries per repel·lir qualsevol atac (maig 1519). Fins i tot a les Corts de Barcelona d'aquell any, hom va fixar una contribució general dels Regnes de la Corona d'Aragó per a la defensa de la costa. Tanmateix, aquestes iniciatives no impediren ofensives devastadores dels pirates, de forma que els jurats de València escriviren esglaiats al monarca, el 8 de juny, i li demanaren la presència de l'exèrcit i armada reials per *«deslliurar aquest seu regne de tanta oppressió (...), tenint per cert que los dits inimichs hi faran grans e irreparables dans»* (68).

La resposta del sobirà, encara que tardiva, fou terminant i dictà una crida (10 maig 1520) en què es feia ressò dels temors expressats sobre la presència barbaresca:

...molestans la costa de les mars dels Regnes de la Corona de Aragó y senyaladament del Regne de València li fa cascun any molt gran dany en los veyns y habitants det dit Regne, entrant y saquejant viles, y portant-se'n los homens y bens de aquells, en molt gran

ofensa y deservy de nostre señor déu y nostre, lo qual més comunament se esdevé en les viles de la governació de la Plana, a hon per la dispusició de la mar continuen més de desembarcar les dites fustes...

I ordenava que tothom de la Governació d'enllà lo riu Uixó, que tingués cavall i armes suficients per a la guerra, marxés sota les ordres del Batlle General per a la defensa de la costa. (69)

No tenim dades que ens informen sobre l'eficàcia d'aquesta pragmàtica, dictada en plena efervescència de la Germania (70). L'amenaça corsària, però, no sembla desaparèixer, car entre 1520 i 1524, si bé no tenim notícies de noves incursions, s'equiparen contínuament guàrdies de costa i àdhuc en 1523-1524 enviaren auxilis a Borriana (71).

Així doncs, ens trobem amb una organització militar a les ciutats de la Plana, creada fonamentalment com a conseqüència dels atacs piràtics, al moment de l'esclat de la Germania. Tot i amb tot, cal preguntar-se si la mobilització decretada, no impediria que aquestes forces actuassen amb les hosts rebels, de la qual actuació no tenim constància.

* * *

Com hem pogut observar, a les vespres de la Germania, una sèrie de factors externs amenaçaven de pertorbar l'homogeneïtat d'una població sense fortes tensions internes. Estudiem ara el desenvolupament dels esdeveniments.

CAPÍTOL SEGON

ACTUACIÓ DE VILA-REAL A LA GERMANIA

INCORPORACIÓ DE VILA-REAL A LA GERMANIA

Tres foren els escenaris fonamentals de la revolta, iniciada després de l'homilia pronunciada a la seu valentina pel dominicà fra Lluís Castelloli contra els sodomites, el dia 7 d'agost de 1519: la ciutat de València, les comarques meridionals i les septentrionals del país; si bé al nord, el triomf mascarar fou bastant primerenc.

L'inici de la contestació es va produir en una època d'epidèmia de pesta i de dificultats bladeres al Cap-i-casal. Els oficis de la ciutat s'agermanaren i cercaren la sanció reial a la seua actitud. A canvi, li asseguraren el suport a les seues pretensions imperials i, fins i tot, l'acceptació, pel braç reial, d'un jurament irregular dels furs, fet per un comissionat de Carles I (72). En un principi, l'objectiu essencial dels menestrals agermanats fou el control del poder municipal, el qual aconseguiren en març de 1520. La sèrie d'avalots i aquest acte de força, provocaren una major pressió dels nobles sobre el sobirà, qui va nomenar virrei de València a Diego Hurtado de Mendoza, comte de Melito (abril 1520). La seua personalitat, eminentment militar, no era la millor garantia per a una solució pacífica del conflicte. El 25 de maig del mateix any, els revoltats aconseguiren l'elecció de la primera juraderia agermanada, la qual fou impugnada pel consell sortint i vers la qual, el virrei manifestà una oberta oposició. La progressiva radicalització de la situació desembocà en el motí i setge de la casa del comte de Melito el dia 5 de juny, que l'obligà a fugir de la ciutat i refugiar-se a Cocentaina. Així es va obrir l'anomenada tercera etapa de la revolta, caracteritzada per l'esclat del radicalisme revolucionari i pel trencament de les hostilitats (73).

L'expansió de la Germania fora de València, s'inicià a partir del 22 de febrer de 1520, quan els *Tretze*, animats pels èxits de llurs ambaixades davant el monarca, adreçaren lletres a diverses poblacions, en què notificaven la sanció reial a la seua organització i exposaven els objectius que defensaven: garantia de la justícia equitativa; salvaguarda de l'ordre públic contra les provocacions i avalots, protagonitzats majoritàriament per individus forasters; auxili a les persones desamparades; i consecució de la llibertat. Demanaven, per fi, que les distintes comunitats s'agermanassen per defensar tan messiànic programa (74).

La primera ciutat a agermanar-se, fou Morvedre, en març de 1520. També ho feren ràpidament, els nuclis pròxims a la capital. Amb la irradiació del moviment, s'introduí la resposta anti-senyorial, que fou fonamental en el procés de radicalització.

Així, quan el comte de Melito entrà a València (21 de maig de 1520), la Germania s'havia estès a altres localitats i, en especial, vers les comarques septentrionals. Viciano assenyala, que el virrei planejava abandonar el Cap-i-casal per visitar Morvedre i les ciutats de la Plana, amb l'objectiu d'aconseguir que abandonassen la revolta, o de confortar les comunitats lleials. D'aquesta forma, València quedaria aïllada i seria més fàcil reduir-la. Sembla que va desvetllar aquest projecte al governador d'enllà lo riu Uixó per lletra de 2 de juny. Nogensmenys, no va poder realitzar el seu pla, perquè una embaixada de la Generalitat li va pregar, que no abandonés la capital en un moment tan crític. (75)

R. García Cárcel ens informa d'una missiva de Castelló als jurats de València, que sol·licitava el seu suport, encara que no indica la data (76); per la qual cosa, no sabem si la petició d'auxili es va produir abans o després de la lletra adreçada per Diego Hurtado a Rampston de Viciano. En efecte, des de Xàtiva, el 19 de juny, el virrei escrivia a aquest i li apuntava, que *«en vuestra gobernación no hay germanía, sino en Castelló, Villarreal y Peñíscola»*, i li demanava, que acomplís el seu pla en la jurisdicció d'aquest, és a dir, visitar les viles fidels i aconseguir l'abandó del moviment per les tres ciutats revoltoses, totes les tres pertanyents al Patrimoni Reial (77).

El governador va visitar Borriana, on entregà al Consell un escrit del virrei, de mateixa data que l'anterior, en què lloava la lleialtat de la vila, ja demostrada durant la Unió, i l'animava a mantenir-se fidel i ajudar en Rampston. Signada a Brusselles, el 3 de juliol de 1520, una epístola de Carles I estava escrita en termes similars. El sobirà es donava *«por muy servido»* i reiterava la petició d'auxili al virrei i al governador.

Les manifestacions de fidelitat de la ciutat i l'actitud antiagermanada de Viciano molestà els revoltosos. En efecte, a Borriana, la situació no estava tan controlada com presumia el governador i el dia 8, una degolla irregular de porcs, que va posar en evidència la immunitat dels poderosos, va precipitar els esdeveniments i els agermanats decidiren manifestar-se. Ajudats pel conegut agermanat de Vila-real, Pere Mascarell —que seria exceptat de l'amnistia per Germana de Foix—, que hi va acudir amb vint o trenta homes armats de la Germania de Vila-real, s'ajuntaren els adeptes borrianencs; i tots *«feren la mostra*

per la vila, ço és, que passaren dos vegades per lo carrer Major», segons la declaració d'un testimoni. Per altra banda, pocs dies després, el 20 de juliol, Guillem Sorolla, Vicent Mojolí i Francesc de la Madrina, vingueren a Castelló com a ambaixadors dels *Tretze* de València, per parlamentar amb el governador. Nogensmenys, al transcurs de l'entrevista, les posicions encondrades d'ambdues parts provocaren una agra discussió, intercanvi d'amenaçes i l'expulsió de la delegació (78).

Les gestions de la comissió no sols fracassaren davant em Rampston, sinó que els intents d'aconseguir l'agermanament de Morella no tingueren èxit. La ciutat dels Ports havia d'esdevenir un dels principals baluards reialistes en el front septentrional. Les autoritats s'adonaren des d'el principi de la importància de l'alineació morellana al bàndol mascarà i així ho manifestaren Viciano i el mateix monarca en expressives missives (79).

L'ambient es radicalitzava cada cop més. El comte de Melito feia preparatius per a una campanya militar, malgrat les instruccions del sobirà, i el governador de la Plana seguia les indicacions virregnals, de procurar la reducció de Morvedre i la mobilització de les viles sota el seu mandat. En aquesta conjuntura, va arribar a Vila-real (28 de juliol) la lletra signada pel rei a Brusselles el 20 de juliol, *«en que les mandava no se agermanassen y que obedeciesen siempre y en todo al virrey y al governador de la Plana, que por su Majestad tenían especial cargo de mirar y favorecer la villa»* (80).

La lectura pública s'efectuaria l'endema a l'església major, amb un pregó en què s'establí la pena de la vida i confiscació de béns contra qui s'agermanés. No obstant això, els consellers Jaume Erades, Jaume Castell, Gil Anyó, junt amb d'altres persones manifestaren llur obediència al rei, però no estaven disposats a renunciar a la paraula donada als *Tretze* de València (81). Aquests individus demanaren auxili al Cap-i-casal i, als pocs dies, es presentà al portal de Borriana una embaixada de la capital, formada per Joan Gomis, Llorenç i Fuset, seguits de molta gent de Morvedre, Almenara, Borriana i veïns de Vila-real, amb tambors i banderes desplegadas. El consell els requerí, perquè no entrassen a la ciutat. Conscients els jurats de la desigualtat de forces, els franquejaren l'entrada, després de llegir la lletra de Carles I i d'expressar pública protesta davant el notari Francesc Mascarell i alguns testimonis,

«protestando en nombre del consejo, (82) de toda la universidad de Villarreal y cada uno en particular, que no eran de la unión de la Germania; protestando también que todas las cosas hicieren los agermanados en contra de la Cesárea Magestad del Rey, porque

no querían incurrir en pena alguna por infidelidad a su Alteza».

Així, els comissionats feren una desfilada pels carrers de la ciutat, després de la qual s'en tornaren cap a València (83).

La vila havia actuat amb precaució —al mateix que s'havia fet a Borriana—, la qual continuaria manifestant posteriorment. Així, adreçaren al capità general del Regne l'acta de protesta pública i afegiren una llista amb els noms dels agermanats. A més, el dia 27 d'agost arribava una lletra del virrei, on sol·licitava homes per a una guerra que es manifestava ja inevitable (84). El consell es va reunir i decidí que els presents jurassen davant del justícia, *«defender aún con armas a los oficiales de la villa en caso de promover algún alboroto»*. També oferiren cinquanta infants, que posaren sota les ordres del governador (85).

Carles I, per la seua banda, abandonà l'anterior actitud pactista i dictà una sèrie d'ordres, que significaven una oficiosa declaració de guerra. Des d'Aquisgrà, a 11 d'octubre de 1520, feia una crida, perquè el Regne manifestés la seua fidelitat i es posés sota el comandament del virrei i oficials reials, per fer front a la conflictiva situació que vivia el país. A Brusselles, a 10 de desembre, revocava de nou el permís d'armes que gaudien els oficis —confirmava així la decisió de 15 de juny— i a 12 de desembre, ordenava els alcaids de castells i fortaleses de València, Catalunya, Rosselló i Sardènia que admetessen el comte de Melito i la gent que marxés amb ell (86).

ELS ENFRONTAMENTS ARMATS

A la primavera de 1521, els preparatius militars eren disposats. Abans de trencar les hostilitats, Carles I s'adreçava un cop més a la ciutat i li cominava a abandonar la Germania (Worms, 30 mars). Un mes després, era el comte de Melito, que l'escrivia en termes similars a l'emperador (Dènia, 25 abril). Aquesta missiva podria tenir una lectura estratègica, ja que, a maig, el virrei tenia prestes les tropes per començar l'ofensiva, la qual, en el front nord, preveia una campanya contra les ciutats agermanades del Maestrat, per a la qual cosa era molt interessant, assegurar-se la fidelitat de la Plana. Un dels comandants de l'exèrcit septentrional era l'aventurer català Lluís Boteller d'Oliver, al qual don Diego Hurtado manifestava la conveniència d'allistar dos-mil homes, amb instruccions precises sobre l'enrolament de bandolers. Paral·lelament, a la ciutat de València, els *Tretze* feien una mostra general de deu-mil «soldats» el dia 20 de maig (87).

Els agermanants de València intentaren de nou la concòrdia i, a principis

de juny, una delegació marxà prop del virrei, per demanar-li que tornés a la capital. La intransigència del lloctinent va provocar el fracàs de la temptativa. Ja només faltava saber qui seria el primer a obrir les hostilitats. Del 9 a l'11 de juny se saquejaren a València les cases dels cavallers i el 12 Simó Borell, un dels *Tretze*, alçà una bandera de guerra a la porta de Sant Vicent, porta per la qual, el dia 14, va sortir l'exèrcit agermanat, sota la direcció de Jaume Ros, vers Catarroja (88).

El Consell de Vila-real va reunir-se amb l'objectiu de clarificar la situació a la ciutat, en previsió de futures represàlies, i redactà una relació amb les persones que no havien seguit la Germania, la qual terminava amb la llista dels caps militars elegits. Aquesta decisió, segons sembla, va molestar els agermanats, que intentaren fer una demostració de força el dissabte, dia 16. Per a dur-la endavant, varen cercar el justícia, perquè donés sanció legal a la seua ofensiva contra aquells que havien abandonat el bàndol revoltat. Aquell, però, va negar-se i les autoritats de la ciutat aconseguiren que abandonassen aquell projecte. Era una derrota incruenta en les vespres de la campanya que dirigí en Rampston de Vicianà, els dies 24 i 25, contra Cervera del Maestre i Sant Mateu. Les forces reials, amb reforços de Vinarós, Traiguera i Morella; actuaren despiadadament i cruelment, provocant el desig de venjaça entre els agermanats. El 28 de juny, els *Tretze* comissionaren el fuster Miquel Estellés amb la missió de conquistar Morvedre, assetjada per dos-mil homes, i atacar el governador de la Plana (89).

La figura de Miquel Estellés —que va esdevenir un dels cabdills més temibles del bàndol rebel— desvetllà les reaccions més diverses entre els cronistes. Per a en Guillem Ramon Català, *«un fuster anomenat Estellés, gran capadoci (...) partí ab certes banderes per a valer als de la Plana i Maestrat que heren agermanats»* (90). Contràriament, el dietarista Francesc Joan es mostrava ofensiu: *«E per la part de Morvedre era exit un fuster que s deya Estellés, y anava fent tot lo mal que podia fer contra Cavallers, y lochs de vasalls de aquells...»* (91)

Vicianà reconeixia el perill que significava l'ofensiva d'Estellés. L'únic comentari que va fer, es refereix al moment posterior a la desfeta d'Almenara:

«(...) si no fuera vencido Estellés en Castelló y rompido el ejército de Valencia en esta batalla, la Germania caminava para Aragón y Cataluña; donde muy hondas y secretas rayzes plantado había» (92)

Escolano va mantenir una actitud de respecte, possiblement, per la vàlua militar del fuster. Vicent Boix, que va seguir bastant fidelment aquest historiador,

va adoptar una actitud asèptica, igual que Benito Traver García (93).

El dia 25 de juny, Miquel Estellés escrivia al *Tretze* de València i els informava de la conquesta de Morvedre: «(...) y matamos XVIII hombres (...) Dimos el saco como a ropa de enemigos del rey». Acabava la seua epístola amb el següent anunci: «Miércoles partiremos para Villarreal y San Mateo» (94).

No sabem quan arribaren a la Vila les lletres adreçades per Carles I i el comte de Melito els mesos de març i abril, suara comentades (95). Potser aquestes foren determinants en la decisió del consell de redactar una llista amb els mascarats de la vila. Tampoc no podem precisar la responsabilitat de la fracassada ofensiva dels agermanats vila-realencs del dia 26 de juny, en la resolució d'Estellés de dirigir-se a aquesta ciutat, a la qual sembla que va entrar el dia 27 de juny (96). Aquesta fou convertida en el cuarter general d'un exèrcit format per gent de la més diversa procedència. Així, Guillem Ramón Català assenyalava: «Estellés arribà ab molta gent que, per lo camí, se era ajustada ab la que ll tragué de València, més per robar que per ganes de pelear» (97). Vicent Boix, que es va basar, en bona part, en aquesta crònica, era de la mateixa opinió: «(...) durante su marcha fueron recibidos con mucho entusiasmo por los pueblos de tránsito, facilitando gente y dinero y sirviéndoles de guía con un celo verdaderamente admirable». Escolano n'és el més prudent de tots tres, pel que fa a l'èxit de les pretensions d'enrolament del cabdill agermanat i M. Danvila afirmava que el fuster havia estat complimentat a les viles que travessà, però no havia pogut reunir la gent per a la seua host. Viciàna, per la seua part, ens informa que, quan arribà a Vila-real, l'assabentaren de les desfetes de Sant Mateu i Cervera. Davant tan funesta notícia, decidí cridar els capitans de Castelló i Vila-real, i trametre sengles missives a Onda (signada a 26 de juny) i a Morella (27 de juny), en què les cominava a reconèixer la Germania i a enviar soldats per al seu exèrcit (98).

L'actuació d'Estellés a la Plana palesa la indefinició de les ciutats pel que fa a la revolta. És simptomàtic que, després de les epístoles rebudes, Vila-real fos elegida com a caserna i que el general demanés reforços a Castelló. Com ja hem indicat, aquestes viles haurien contribuït amb homes a les forces mascarades. Viciàna ens informa que el dia 3 de gener de 1520 s'havien agermanat trenta-sis persones a Onda. V. García Edo, però, assenyalava que el dia 17 d'abril d'aquell mateix any, aquesta ciutat va aconseguir un privilegi de l'emperador que la incorporava al Patrimoni Reial. La seua preocupació per mantenir aquesta nova situació fou primordial, segons aquest historiador, en la seua defensa de la causa reial. Així, en rebre la missiva del cabdill insurrecte, el

Vila-real pertanyia al Patrimoni Reial i, per tant, tenia representació a les corts pel tercer braç. Detall dels representants dels municipis valencians a les Corts, segons la pintura mural de Vicent Mestre. Sala Nova del Palau de la Generalitat de València.

consell demanà la protecció de l'infant don Enrique, que va excusar-se a causa de la seua ancianitat; però ordenà el seu fill, don Alonso d'Aragó, duc de Sogorb que marxés contra les tropes rebels i unís les seues forces a les del comanador major de Montesa i del governador de la Plana. Nogensmenys, la reunió d'aquestes hosts no es produiria fins després de la victòria d'Orpesa, a Castelló (99).

Sembla que les primeres accions del duc de Sogorb foren efectuades amb les soles pròpies tropes, que abastaven la no gens desdenyable xifra de cinquanta-sis cavallers i mil dos-cents infants. Don Alonso va discutir el pla d'atac amb el lloctinent del general governador, en Jaume Ferrer, i decidiren que, aprofitant la marxa d'Estellés —amb el qual van partir trenta-sis veïns de Vila-real, segons la documentació consultada— vers el Maestrat,

«...en la primera salida tomen las villas de Villarreal, y Castelló, que están vazías de gentes por haver ydo los agermanados del las con Estellés; y que se ponga guarnición en el fuerte de Burriana» (100).

Asabentat el fuster de la mobilització del duc de Sogorb, decidí de desviar la seua marxa vers Benicarló i Alcalà de Xivert, que foren saquejades, ço que constituí una de les escasses accions contra moriscos realitzades al front septentrional. Per la seua banda, les tropes mascarades atacaren Vila-real, la qual, després d'una feble resistència, per uns homes inexperts i una muralla degradada, fou conquerida y «los soldados saquearon todas las casas de los agermanados», de les quals «no dexaron sino las paredes» (101).

Després d'aquesta victòria, i segur de comptar amb el suport de Morella, el dia 3 de juliol prenia Castelló «y los soldados saquearon las casas de los agermanados, de donde huvieron rico saco, especialmente de trigos». L'actitud dels 407 soldats d'Onda es manifestà especialment cobdiciosa (102).

Volem completar la relació d'aquestes tristes jornades per a les ciutats de la Plana amb el testimoniatge del mateix virrei, que relatava així els esdeveniments d'aquell estiu:

«...el Duque de Segorbe con algunos Cavalleros y sus vasallos moros y algunos de la villa de Onda... hizieron un cuerpo y tomaron Villa Real, que estava parte della hermanada y con el buen principio que tubieron ayutándose con la gente que tenía ayuntada el Comendador mayor a quien yo tenía proveydo en mi lugar Capitán General en esta parte que ha muy bien servido y sirve con Luis Boteiller de Tortosa, Cavallero principal de aquesta Ciudad, y mossén Luis Sánchez, alcaide de esta Fortaleza, el qual en ella y en el cam-

po ha servido en todo lo que se ha ofrecido muy bien y para todo no le ha faltado buena maña y esfuerzo, fueron todos a Castelló de la Plana que estava dañada de la hermanía y tomaronla...» (103)

Hi descobrim certes afirmacions que contrasten, com indicaré més endavant, amb les notícies dels cronistes, en especial Viciano. La causa podria ser el protagonisme que pretén el comte de Melito per als seus oficials i tropes, les quals, com ja he apuntat, no s'ajuntarien amb el duc de Sogorb fins després de la derrota d'Estellés. Aquest es veié sorprès per la rapidesa de l'acció del seu enemic, en incomunicar-li amb Morvedre, la vila agermanada més pròxima i que, tanmateix, es trobava molt llunyana. Així, el fuster va decidir de dirigir-se cap a València doblant les marxés, però el duc de Sogorb, informat pels seus espies, l'interceptà entre Orpesa i Castelló. El dia 4 es trobaven els set-cents infants i cinquanta cavalls de l'exèrcit de don Alonso, descansats i ben equipats, amb l'host enemiga, que comptava entre mil-cent i dos mil homes fatigats i desbandats. R. García Cárcel ha definit la batalla com «una carcería de agermanados». Escolano n'ofereix una descripció terrible i minuciosa:

«El capitán Estellés, que vio la tropa de caballería y detrás el concertado esquadron, quiso a la baxada del puerto, detener su gente y ordenar su batalla. Mas no le fue posible, porque grande parte della se había adelantado y la que iba detrás, sin concierto. Como se sintió acometer y atropellar de la cavalería, se escogieron a los hondos y espesos lagunazos, que hay por aquel parage y murieron la mayor parte alanceados o ahogados. El capitán Estellés fue hallado por Don Rodrigo Muñoz y mossén Hieronymo Almunia (que avían jurado de traerle vivo, o muerto) en un pantano, con el lodo hasta la barba».

Viciano completa el passatge de l'empresonament del cabdill, indicant que fou trobat «en la almarjar, escondido entre cieno y juncos, con unas alforjas en sus hombros, en que tenía mucho oro y plata del saco de Xivert». El fuster i dotze presoners més foren conduïts a Castelló, on la victòria fou celebrada amb l'esquarterament d'Estellés i el penjament dels seus oficials (104).

Amb aquesta desfeta es conjurava l'amenaça agermanada al nord i es desencadenava una duríssima repressió a la Plana. La crueltat hi manifestada pels soldats del duc de Sogorb, feren afirmar a Vicent Peris, quan arribà victoriós a València:

«El señor Vicente Periz, capitán general del ejército de Valencia, ha de vengar las crueldades hechas por el gobernador de la Plana y

Comendadores de Montesa en las villas de sanct Mateo y Servera: y las hechas por el Duque de Segorve en las villas de Villarreal y Castelló: Y para effectuar lo que le dize, ha d yr (sic) con su artillería a Nules, y romper al duque passando a cuchillo todos nuestros enemigos, y de allí que passe a Peníscola a deshazer y sacar el Virey del reyno» (105).

Tanmateix la realitat a la Governació de la Plana frustraria aquest projecte. A Castelló es reuniren amb l'host del Duc, el mestre racional, Joan Escrivà, amb dos-cents infants de Morella (6 de juliol), per una banda; i, per altra, en Rampston de Vicianà, en Francesc Despuig, comanador de Montesa, i Lluís Boteller d'Oliver, en qualitat de coronel de quatre-cents infants (8 de juliol). Reunit l'estat major, decidiren de marxar vers València, *«assí porque los comuneros della conociessen que no los temían, como por tener cerca el estado de Segorve, para ser socorridos con alguna necesidad»*, segons la narració d'Escolano (106). Elegiren com a quarter general Nules, on arribaren el dia 11, després d'haver descansat a Vila-real. Allí acudiren companyies catalanes i dels pobles veïns, com ara els *«sinquanta homens de guerra»* enviats per aquesta ciutat (107). Després de fer el recompte, calcularen que l'exèrcit monàrquic estava format per setanta-vuit cavalls, dos mil infants i deu peces d'artilleria.

Paral·lelament, a València es reuniren vuit mil infants, pobrament mal equipats, i vuit canons, que sortiren cap a Morvedre sota la direcció de Jaume Ros. Acompanyava aquesta host, *«carruaje de carros y bestias, y mas de LXXX mugeres y muchos moços»*. El Duc havia conduït les seues forces a Torres Torres i a Almenara, on va fer front a aquella mainada de desheretats exaltats. El 18 de juliol, l'exèrcit mascarat massacrava la tropa enemiga, fatigada i mal dirigida, i donava mort a dos mil cin-cents homes —segons les estimacions de Vicianà—, enfront dels dotze cavallers i dos-cents cinquanta infants que perderen la vida al bàndol vencedor. Aquesta victòria significava l'aniquilació de la Germania al front septentrional, on només es mantenia rebel Morvedre, la qual, després de la desfeta de Vicent Peris a les seues proximitats, l'11 d'octubre, capitulava a l'endemà.

A les darreries de juliol, el virrei abandonava Dènia i desembarcava a Peníscola. Aquest acte significava la sanció a la «tranquil·litat» aconseguida a la Plana. Per contrast, al front sud, els agermanats inflingien severes derrotes als enemics, en especial a Gandia —23 de juliol. Així doncs, la guerra es centrava a les comarques meridionals, on la situació s'agreujà enormement fins a l'aniquilació definitiva de la revolta un any després (108).

El comte de Melito, des de Peníscola, realitzà intenses gestions per fornir el seu exèrcit. Adreçà cartes a les autoritats de Castella i Catalunya en demanda de reforços militars, aconseguí del rei la prohibició de l'abastiment de blat al Regne de València i de les ciutats de la Plana un préstec de vint-i-cinc mil lliures. Així pogué formar una força de tres mil infants i vint-i-dos canons (109).

En aquest punt aturem la relació de la participació de Vila-real en uns esdeveniments, la importància dels quals per a l'estudi històric fou posat en relleu pel gran erudit Manuel Danvila:

«Sí, señores, éste es a mi juicio el carácter que reviste el hecho histórico de la Germania de Valencia. Una revolución, una tempestad, si se quiere, en un vaso de agua, pero de tan interesante estudio como las desarrolladas en escenarios de más vastas dimensiones. Una revolución con todos los heroísmos, las grandezas, los crímenes, las desventuras, las miserias, los triunfos, las adersiones y los tipos y caracteres que son el obligado cortejo de tales acontecimientos». (110).

CONSEQÜÈNCIES DE LA GERMANIA

Vila-real apareix com una ciutat rebel i derrotada, per la qual cosa hagué de suportar, no sols el saqueig de les seues cases, sinó que fou sotmesa a importants composicions econòmiques, a més de perdre veïns als camps de batalla i per la repressió política.

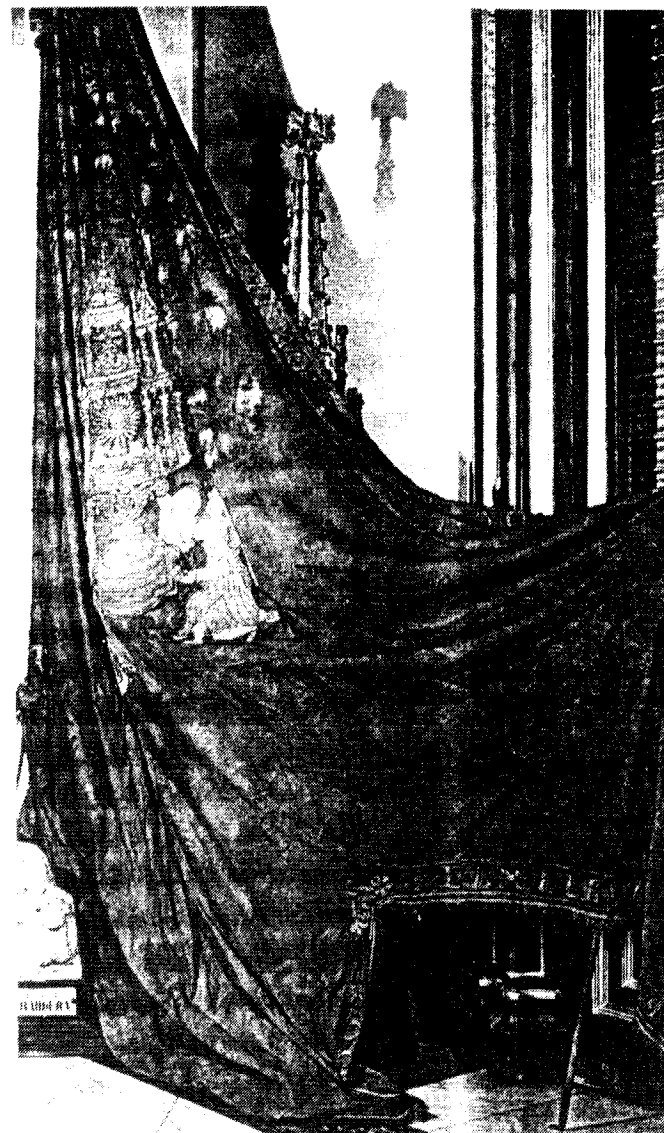
Les exigències monàrquiques foren continuades a partir del moment de la desfeta. Immediatament després de la conquesta, s'incoaren els expedients de confiscació de béns dels agermanats absents. A més, el 4 d'octubre, el batlle general, Fernando de Torres, escrivia a les viles de Morella, Castelló, Borriana, Peníscola i Vila-real, amb l'ordre que carregassen censals per un total de l'esmentada quantitat de vint-i-cinc mil lliures, per subvenir les necessitats bèl·liques (111). Aquest préstec va ser causa de discussions i tensions entre les ciutats i la corona, per l'acostumada insolvència del sobirà i pel càstic aplicat a les viles, que al cas de Vila-real, tot i que els autors no estan d'acord, assoliria els 2.500 ducats de composició (112). Si Onda, una vila no agermanada, que només hagué de pagar una composició de 350 ducats —enfront de la quantitat coneguda per a Vila-real, els 6.000 ducats de Castelló, o els 1.200 de Borriana—, va tardar alguns anys en recuperar-se de les fortes despeses exigides per al manteniment de l'exèrcit monàrquic, podem imaginar les dificultats sofertes per la ciutat que estudiem.

En efecte, al saqueig, al préstec demanat i la composició exigida pels representants de l'emperador, hem d'afegir el dramàtic contratemps que suposà la participació d'alguns dels seus veïns a la batalla contra Barba-rossa, dirimida el 1536 front a la, recentment «inaugurada», Torre del Rei. El resultat nefast en fou el captivament de tretze homes, que obligà a la ciutat a endeutar-se per a aconseguir llur alliberament. A partir d'aquell moment s'inicià una ofensiva política a les corts amb l'objectiu que fos la hisenda reial, que es fes càrrec del rescat (113).

Podem definir els anys posteriors a la revolta, com de contínua polèmica entre la ciutat i la monarquia. El 1529, el consell buscava arribar a un acord raonable amb les finances reials sobre el pagament de la composició imposada. El 22 d'agost, Francesc Mascarell indicava com els censals carregats a les viles castellonenques per al sufocament de la Germania, no serien quitats abans de l'any trenta, la qual cosa hi havia exaltat els ànims i aquests es negaven a satisfer la composició exigida per la seua participació en els avalots. El dia 5 d'octubre, el jurats es reafirmaven en la seua actitud. La reacció del poder fou gairabé immediata i el dia 8, des de València, Pere de Montcada escrivia en to amenaçador al consell, li recordava l'actitud de la vila durant la revolta i recomanava fer efectiu el pagament de la composició, per evitar la ira reial. La mateixa data, Melchor Bou, s'adreçava a la corporació i adoptava una postura similar a l'expressada en la lletra de Montcada; si bé, ell era més dur i denunciava la indefinició de la municipalitat, amb la recomanació que no pagassen: *«que serà mostrat que feu alguna cosa y no feu res, car la ciutat o pendrà tal obligació, puix ab aquella nons obligau en cosa certa i a lo fi»*.

Amb tot, el 26 de gener de 1530, la ciutat va reafirmar-se a la seua postura de no pagar i enviava en Guillem Guimerà prop de la cort, amb l'objectiu d'aconseguir una quantiosa reducció. El 20 de maig, Guimerà informava sobre les seues gestions a Madrid i indicava que Montcada li havia comentat que *«la vila no deu dexar de cerquar algun modo com lo servey de sa majestat se effectue, o per via de empréstech o per altra via»*, segons les indicacions de l'emperadriu, com a forma de no perdre definitivament l'honra de la ciutat. Francesc d'Artés es dirigia a la corporació el dia 26:

encarregant-vos molt que aqueixa vila se obligue en pagar la composició dels particulars, que contra la deliberació del consell de aqueixa vila se agermanaren. Les causes que han mogut a sa Majestat, és que aqueixa vila no pot haver dan e que sa Majestat ne serà molt servida. Que yo, que puch dir, és que, après de tants serveys que

La Germania fou encapçalada per les companyies armades dels Gremis de la ciutat de València. Bandera del gremi de curtidors de València. Museu Històric de la ciutat de València.

haureu fet a sa Majestat, no deveu dèxar de fer aquest, que, estau certs, serà molt senyalat per lo molt que importa al interés de sa Majestat e al dan que rebria, no volent vosaltres fer aquesta obligació. E puix la honra de la vila se salvarà molt cumplidament, en ninguna manera deveu dèxar de fer-ho...

Aquesta missiva indica perfectament el grau d'incomprensió de la cort, en recomanar que «excusàseu la depopulació, que segur se poria, essent lo nombre dels composats gran; la qual despoblació, com a bons oficials e regidors de aqueixa universitat, deveu procurar de excusar-la.» Finalment considerava que «no veig rahó alguna, vos ne pugau excusar de fer aquest servei a sa Majestat» (114)

Aquesta correspondència reflecteix la situació d'una comunitat esquinçada per l'acció de l'enfrontament fratricida. El 18 de setembre de 1530, Miquel Forner, com a tutor i procurador del menor Joan Bago, hereu del camperol Antoni Bago, declarava que Joan Montalban, peraire i «comisari dels béns venuts e arrendats dels agermanats particulars absents», havia pagat el 31 de maig de 1522 a Antoni Bago 26 sous i 9 de diners, pels deutes pel sequiatge de les terres que tenien i regaven alguns d'aquells agermanats (115). Per les llistes incloses per R. García Cárcel, només tenim notícia de dèsset insurrectes exceptuats de l'amnistia, decretada per la virreina Germana de Foix, el 30 de gener de 1524. Aquests, si bé sembla que es salvaren del càstic, ja que tots apareixen com a fugitius, hagueren de sofrir l'ostracisme i el segrest de llurs béns (116).

En aquest ambient de posicions encontrades, d'exigències dineràries de la monarquia i de reticències de la vila en fer-les efectives, hem d'incloure l'agreuament de la situació litoral, amb continus atacs piràtics, sobretot a la dècada dels trenta, després de la creuada de Carles I contra Alger. La defensa de la costa exigia despeses molt gravoses i la corona mostrava contínuament la seua incapacitat per a satisfer els seus deutes. L'amenaça musulmana (1534) s'intentà conjurar a partir de la utilització de les reserves destinades al quitament dels censals que aquesta mantenia a càrrec d'algunes viles, per als preparatius contra el turc (117). Les diferències que se mantenien amb el tron, s'exacerbaren després de la trista jornada de la Torre del Rei i de la negativa constant de la hisenda reial a sufragar les quantitats exigides per al rescat dels captius. Aquest esdeveniment, però, ja va ocórrer en una data molt llunyana a l'aixafament de la revolta que ha centrat la nostra atenció en aquest treball.

BIBLIOGRAFIA

- ARROYAS SERRANO, M.: «Vila-real a les Corts valencianes de l'Edat Moderna». *Premis Ciutat de Vila-real 1985. Temes Vila-realencs, sèrie 2 n.º 59-101*, ps. 58-101.
- BELENGUER CEBRIA, E.: *València en la crisi del segle XV*. Barcelona, Eds. 62, 1976.
- BERGER, PH.: *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. València, I.V.E.I., 1987.
- BOIX, V.: *Historia de la Ciudad y Reino de Valencia*. València, 1845. Ed. facsimil, València, Albatros, 1981, 3 vols.
- CAMARENA MAHIQUES J.; DOÑATE SEBASTIA, J.Mª: *Catálogo del archivo de Vila-real*. Castelló, Diputació de Castelló, 1986.
- CASEY, J.: «Tierra y sociedad en Castellón de la Plana, 1608-1702». *Estudis*, 7 (1978), ps. 13-46.
- DANVILA COLLADO, M.: *Las Germanías de Valencia*. Madrid, Real Academia de la Historia, 1884.
- DIAZ MANTECA, E.: «El Libro de la Peyta de 1721». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LV (1979), ps. 7-41.
- DOMINGO PEREZ, C.: *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*. Castelló, Caixa d'estalvis y mont de pietat de Castelló, 1983.
- DOÑATE SEBASTIA, J.Mª: *Datos para la historia de la Villarreal*. Vila-real, Il.lm. Ajuntament, 1972-1984, 6 vols.
- Vol. I «Riegos romanos de Villarreal», ps. 13-40. «Datos negativos referidos a la Plana de Castellón en relación con la peste de 1348», ps. 127-144. «Evolución urbana de Villarreal», ps. 147-162. «Hace quinientos años. El Villarreal de 1470 visto desde su archivo», ps. 185-194.
- Vol. II «Síntesis geográfico-histórica de Villarreal», ps. 10-90.
- Vol. III «La Torre del Rey. Notas para un estudio de la piratería musulmana en el litoral», ps. 11-80. «Siete siglos de Villa Real», ps. 83-104. «Aportación al estudio de los Vicianos», ps. 195-213.
- Vol. IV «Las juderías de la Plana», ps. 28-38. «Documentos para el estudio de la situación política en el Reino de Valencia a la muerte de Fernando el Católico», ps. 41-56. «Ordinacions y estatuts de Villarreal», ps. 67-233.
- Vol. V «La seda en el archivo municipal de Villarreal», ps. 43-70.
- Vol. VI «El gobierno de la villa», ps. 109-166.
- DURAN, E.: *Les Germanies als Països Catalans*. Barcelona, Curial, 1982.
- DURAN, E.: *Cròniques de les Germanies*. València, Eds. 3 i 4, 1984.
- ESCOLANO, G.: *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia*. València, 1610-1611. Ed. facsimil, València, Universitat de València, 1972, 10 llibres en 6 vols.
- FERRER NAVARRO, R.: «La Plana: su estructura demográfica en el siglo XV». *Cuadernos de Historia. Anexos de la revista Hispania*, 5 (1975), ps. 67-91.

FURIO, A.: *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*. València, Inst. Alfons el Magnànim, 1982.

GARCIA CARCEL, R.: *Las Germanías de Valencia*. Barcelona, Península, 1975. 2.ª ed.: Barcelona, Península, 1981.

GARCIA EDO, V.: «Las Germanías en Burriana y Onda». *Butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, 1 (1985), ps. 35-42.

GARCIA EDO V.: *Les Germanies a Borriana*. Borriana, Mag. Ajuntament de Borriana, 1986.

GARCIA MARTINEZ, S.: *Bandolers, corsaris i moriscos*. València, Eds. 3 i 4. 1980.

GARCIA MERCADAL, J. (ed): *Viajes de extranjeros por España y Portugal*. Recopilació, traducció i notes per... Madrid, Aguilar, vol. I.

GUINOT, E.: «Demografia medieval del nord del País Valencià». *Estudis sobre la població al País Valencià*. València-Alacant, I.V.E.I. - Inst. Juan Gil Albert, 1988, vol. I, ps. 229-249.

HALPERIN DONGHI, T.: *Un conflicto nacional: moriscos y cristianos viejos en Valencia*. València, Inst. Alfons el Magnànim, 1980.

JOAN, F.: *Llibre de notícies de la Ciutat de València desde el any 1306 fins al de 1535*. Manuscrit custodiat a la Biblioteca Universitària de València, M-197.

MATHEU Y SANZ, L.: *Tratado de la celebración de Cortes Generales en el Reino de Valencia*. Madrid, 1677. Ed. facsimil: València, Lib. París-Valencia, 1982.

OBIOL MENERO E.M.: «La dualidad espacio rural-espacio urbano en la comarca de la Plana». *Estudis castellonencs*, 2 (1984-1985), ps. 379-398.

ORTELLS, V. et al.: *Libros parroquiales para el estudio de la demografía histórica de las comarcas meridionales de Castelló*. *Estudis castellonencs*, 2 (1984-1985) ps. 589-607.

ORTELLS, V.: «Evolució de la població absoluta de la Plana de Castelló». *Estudis Castellonencs*, 1 (1983), ps. 315-361.

PEREZ GARCIA, J. M.: «Bases del crecimiento de la población valenciana en la Edad Moderna». *Estudis sobre la població al País Valencià*. València-Alacant, I.V.E.I. Inst. Juan Gil-Albert, 1988, vol. I, ps. 199-228.

RODRIGO LIZONDO, M.: «La Unión valenciana y sus protagonistas». *Ligarzas*, 7 (1975), ps. 133-166.

RUBIO VELA, A.: *Peste negra, crisis y comportamientos sociales en la España del siglo XIV. La ciudad de Valencia (1348-1401)*. Granada, Universidad de Granada, 1979.

SALAVERTE FABIANI, V. L.: *Etnocentrismo y política en la Edad Moderna. La imagen de España en Francia, 1492-1540*. València, Universitat de València, 1987.

TRAYER GARCIA, B.: *Historia de Villarreal*. Vila-real. Juan Botella, 1909.

VICIANA, M. de: *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*. València, 1564-1566. Ed. facsimil amb estudi preliminar i índex per S. García Martínez. València, Universitat de València, 1972-1983, 5 vols.

NOTES

- 1.— R. García Cárcel. *Las Germanías de Valencia*. Barcelona, 1975, p. 164, nota 7.
- 2.— A. Furió. *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*. València, 1982, ps. 173-177. Observem una evolució de la revolta amb moltes concommitàncies amb la que estudiarem a Vila-real.
- 3.— Els jurats de València a l'Emperador. València, 20 agost 1521. Transcrita per M. Danvila y Collado. *Las Germanías de Valencia*. Madrid, 1884, ps. 297-304 (el document està custodiat a la Real Academia de la Historia).
- 4.— J. M. Doñate Sebastián «Evolución urbana de Villarreal». *Datos para la historia de Villarreal*. València, 1972-1984, t. I., ps. 147-162. «Síntesis geográfico-histórico de Villarreal». *Ibid*, t. II, ps. 28-31. «La Torre del Rey. Notas para un estudio de la piratería musulmana en el litoral». *Ibid*, t. III, ps. 9-79. R. Ferrer Navarro. «La Plana: su estructura demográfica en el siglo XV». *Cuadernos de Historia. Anexos de la revista Hispania*, 5 (1975), ps. 67-91. C. Domingo Pérez. *La Plana de Castellón. Formación de un paisaje agrario mediterráneo*. Castelló, 1983, p. 20. B. Trayer García. *Historia de Villarreal*. Vila-real, 1909, ps. 31-36. M. de Viciana. *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*. València, 1564-1566 (Ed. facsimil amb estudi preliminar e índex per S. García Martínez, València, 1972-1983), t. III, p. 301.
- 5.— E. M. Obiol Menero. «La dualidad espacio rural-espacio urbano en la comarca de la Plana». *Estudis Castellonencs*, 2 (1984-1985), ps. 597-598. Josep M.ª Doñate ha reconstruït el traçat de dues séquies i un ramal d'unió de l'època romana: les séquies del Diable, que regaven els termes de Vila-real, Onda i Almenara. «Riegos romanos de Villarreal». *Datos...*, t. I, ps. 13-40.
- 6.— J. M. Doñate Sebastián. «Datos negativos referidos a la Plana de Castellón en relación con la peste de 1348». *Ibid*, t. I, ps. 127-144.
- 7.— V. Ortells et al. «Libros parroquiales para el estudio de la demografía histórica de las comarcas meridionales de Castelló». *Estudis Castellonencs*, 2 (1984—1985), ps. 597-598.
- 8.— Aquest quadre ha estat realitzat a partir de les dades oferides per R. Ferrer Navarro. «La Plana...», p. 70 (fins 1499). E. Guinot. «Demografia medieval del nord del País Valencià». *Estudis sobre la població del País Valencià*. València-Alacant, 1988, t. I, p. 242 (1373-1523). V. Ortells. «Evolució de la població absoluta a la Plana de Castelló». *Estudis Castellonencs*, 1 (1983), ps. 342-343 (1510 i 1565. Per al cens de 1609 proposa la xifra de 463 focs) T. Halperin Donghi. *Un conflicto nacional: moriscos y cristianos viejos en Valencia*. València, 1980, ps. 292, 294 i 300 (1565, 1609 i 1646).
- 9.— J. M.ª Doñate Sebastián. «Hace Quinientos años. El Villarreal de 1470 visto desde su archivo». *Datos...*, t. I, ps. 185-194. També, «Siete siglos de Villa Real». *Ibid*, t. III, ps. 87-90. R. Ferrer Navarro. «La Plana...», p. 82 (Almassora, la segona ciutat més afectada per l'emigració, va perdre sis focs, mentre que només ve rebre'n un).
- 10.— R. Ferrer Navarro. «La Plana...», p. 70 M. de Viciana. *Crónica...* t. III, p. 299. Escolano, basant-se segurament en el cens de 1609, afirma que comptava «con más de quatrocientas y sesenta casas de Chistianos viejos». *Década primera de la historia de la insigne y corona-*

- da Ciudad y Reino de Valencia. València, 1610-1611 (ed. facsímil, València 1972), llibre VII, col. 584. La ciutat segueix la línia d'evolució del país, cf. J. M. Pérez García i M. Ardit Lucas. «Bases del crecimiento de la población valenciana en la Edad Moderna» *Estudis...*, vol. I, ps. 201-203.
- 11.— B. Traver García. *Historia...*, p. 42. J. Mª Doñate Sebastià. «Hace Quinientos años...». p. 192. Arxiu Municipal de Vila-real (A.M.Vill.) 3446 i 3642. T. Halperin Donghin. *un conflicto...*, ps. 294 i 296-297. Així mateix l'aparició morisca és episòdica a les relacions de persones confeccionades durant la revolta.
 - 12.— J. Mª Doñate Sebastià. «Las juderías de la Plana». *Datos...*, T. IV, ps. 28-38.
 - 13.— R. Ferrer Navarro. *La Plana...* p. 81.
 - 14.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* p. 21 diu sobre el particular: «Un tercer aspecto que completa, de manera básica, la política protectora de estas villas es la organización económica fundada en el regadío». *Vid.*, *Supra* nota 5.
 - 15.— *Ibidem*, p. 21
 - 16.— *Ibidem*, p. 22
 - 17.— *Ibidem*, ps. 20-21. M. de Viciano. *Crónica...*, t. III, ps. 300-301.
 - 18.— *Viajes de extranjeros por España y Portugal*. Recopilació, traducció, pròleg i notes per J. García Mercadal. Madrid, 1952, t. I, p. 323.
 - 19.— *Ibidem*, p. 33.
 - 20.— M. de Viciano. *Crónica...*, t. III, p. 301. J. Mª Doñate Sebastià. «Aportación al estudio de los Viciano». *Datos...* t. III, ps. 209-213.
 - 21.— G. de Escolano. *Décadas*, llibre VII, col. 584.
 - 22.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 31-36.
 - 23.— T. Halperin Donghi. *Un conflicto...*, ps. 20-33.
 - 24.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 132-134.
 - 25.— *Ibidem*, ps. 86 i 38.
 - 26.— *Ibidem*, ps. 80-91.
 - 27.— J. Casey. «Tierra y sociedad en Castellón de la Plana, 1608-1702». *Estudis*, 7 (1978), ps. 13-46. T. Halperin ha constatat l'expansió del raïm al segle XVI (*Un conflicto...* ps. 21-22 i 29-30).
 - 28.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 29 i 242-244. J. Mª Doñate Sebastià. «Síntesis...», ps. 63-64.
 - 29.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 78 i 93-95.
 - 30.— *Ibidem*. ps. 27, 141-142 i 147-151.
 - 31.— *Ibidem*. p. 80.
 - 32.— *Ibidem*, ps. 154 i 190-191. El 78% dels camperols disposava de terra de sembradura i la quasi-totalitat posseïa vinya.
 - 33.— *Ibidem*, p. 214. *Vide etiam*, p. 215, quadre 61: parcel·lació general, que mostra en 1566 un 25% de les parcel·les inferiors a la mitja ha., i només un 2'3%, superiors a 10 hs., estant la major de 31 hs.
 - 34.— *Ibidem*, ps. 217, 180-183, 200-201, 150 i 91-92. Sabem que existien corrals, únic vestigi que ens queda l'activitat ramadera (p. 71), junt amb l'existència d'alguns conflictes produïts pel dret de *vehintage* (A.M. Vill., 3392 i 3406) o l'acció d'algun animal (A.M.Vill., 3625). *Vide etiam infra* nota 56.
 - 35.— R. Ferrer Navarro, «La Plana...», p. 78. Destaca l'absolut predomini de professionals del sector terciari, en especial, els relacionats amb l'administració.
 - 36.— M. de Viciano. *Crónica...*, t. III, ps. 299-301.
 - 37.— C. Domingo Pérez. *La Plana...*, ps. 181 i 95-96. J. Mª Doñate Sebastià. «La seda en el archivo municipal de Villarreal». *Datos...*, t. V, ps. 43-70. E. Díaz Manteca. «El Libro de la Peyta de 1721». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LV (1979)m, ps. 7-41. El 1604 trobem una notícia, en què es denuncia el perill de les bases de lli al Millars, A. M. Vill. 3517.
 - 38.— Cf. J. Mª Doñate Sebastià. *Siete...* ps. 87-90.
 - 39.— Cf. E. Beleguer Cebrià. *València en la crisi del segle XV*. Barcelona, 1976. R. García Cárcel. *Las Germanías de València*. (2^a ed.), ps. 44-46.
 - 40.— M. Arroyas i Serrano. «Vila-real a les Corts Valencianes de l'Edat Moderna». *Premis Ciutat de Vila-real 1985. Temes Vila-realencs*, sèrie 2, n° 59-101. Estudi de la presència de la vila a les Corts de l'època foral.
 - 41.— No farem un anàlisi de la Corporació, car aquesta compta amb l'estudi de J. Mª Doñate Sebastià. «El gobierno de la villa». *Datos...* t. VI, ps. 109-166. A l'Apèndix documental n° 5 incloem el nom dels integrants del Consell l'any 1521. M. de Viciano. *Crónica...*, t. III, p. 301 inclou el nom dels regidors de l'any 1562.
 - 42.— M. de Viciano. *Crónica...* t. III, p. 299. Un acte de cort de 1645 ordenava, però, que no fos més alt el preu de la sal a Vila-real que a les viles veïnes. M. Arroyas i Serrano. «Vila-real...», ps. 96-97 (capítol 177). L'existència de l'almodí va plantejar problemes als jurats, els quals el 1524 intentaren suprimir-ho «per esguart que el terme nos procura no sogons desvie et les gents no treballen segons acostumaven, ans se llançaven a caçar et a tragar ençà et enllà...» J. Mª Doñate Sebastià. «El gobierno...», ps. 143-144.
 - 43.— J. Mª Doñate Sebastià. «Aportación...», p. 202 considera que aquestes quantitats no influïrien en l'ànim del cronista. Contràriament, S. García Martínez pensava que «estas subvenciones, constatadas documentalmente, no serían las únicas, al menos por parte de las villas de la Plana, tan bien tratadas siempre por el autor —empezando, claro, por Burriana— (M. de Viciano. *Crónica*, t. I, ps. 55-56, nota 155).
 - 44.— Aquestes «recompenses» ajudarien a sufragar les despeses ocasionades per la redacció i publicació de l'obra, que va córrer a càrrec del cronista. Cf. Ph. Berger. *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. València, 1987, p. 171.
 - 45.— Transcrit per J. Mª Doñate Sebastià. «Ordinacions y estatuts de Villarreal». *Datos...*, t. IV, p. 71. L'11 de juliol una nova disposició abundava en els mateixos termes (*Ibidem*, ps. 72-74).
 - 46.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 191-192. J. Mª Doñate Sebastià. «Hace...», p. 192.
 - 47.— J. Mª Doñate Sebastià «Siete...» p. 90.
 - 48.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* p. 166.
 - 49.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 36 i 181-185. A l'A.M.Vill. trobem contínues notícies sobre actuacions contra béns de moriscos per incompliments en el pagament dels drets de sequiatge i de *pecha*, J. Camarena Mahiques i J. Mª Doñate Sebastià. *Catálogo del archivo de Vila-real*. Castelló, 1986, ps. 111-114 i 119-128.
 - 50.— Cal destacar, però, que mentre un 12% dels grans propietaris cristians de Nules tenien here-tats de més de cent fanecades, entre els moriscos, tot just superaven el 2% C. Domingo Pérez. *La Plana...* p. 191.
 - 51.— C. Domingo Pérez. *La Plana...* ps. 190-194. T. Halperin Donghi. *Un conflicto...* ps. 70-72.
 - 52.— J. Mª Doñate Sebastià. «Aportación...», ps. 197-200 i 205.
 - 53.— M. Danvilla y Collado. *Las Germanías*, p. 37.
 - 54.— R. García Cárcel. *Las Germanías*. (2^a ed.), ps. 44-90. Aquest estudi és fonamental per al coneixement del fenomen que estem estudiant.

- 55.— A.M.Vill., 3415. E.Duran. *Les Germanies als Països Catalans*. Barcelona, 1982, ps. 100-140. L'apartat titolat «Reaccions contra l'increment de les jurisdiccions senyorials» (ps. 115-222) ofereix el marc general en què inserir els fets relatats. Al mateix que l'obra de R. García Cárcel, aquesta és una valuosíssima aportació a l'anàlisi de la revolta. A causa del caràcter tan precís del nostre treball, només ens referim a aquests llibres per a dilucidar aspectes específics, per la qual cosa, no els trobarem citats, per exemple, quan parlare de l'evolució dels esdeveniments, els quals, com és natural, hi són tractats amplament.
- 56.— J. Mª Doñate Sebastià. «Aportación...» ps. 197-200 i 205, amb la transcripció de la lletra dels jurats al rei i la resposta del Governador. A. M.Vill., 3583-3584. Crida l'atenció que els jurats no hi feren esment a la carta de Ferran el Catòlic, en què exigia mesures contra els abusos de la noblesa (1505) i que està transcrita a l'Apèndix, n° 1. Els conflictes per conduccions de ramat foren nombrosos, cf. A. M. Vill. 3404, 3412, 3497, 3500, 3581 i 3611. R. García Cárcel destaca les tensions produïdes per les incursions senyorials a l'àmbit de les ciutats reials i transcriu la següent resposta a la protesta de la corporació d'Alpont, que manifesta una situació similar a la relatada, *Las Germanías...* (1^a ed.) p. 87: «A nos humillement exposat per part de les fills nostres los justícia, jurats e síndichs de la nostra vila d'Alpont perquè les viles reals són molt oppreses, molestades e fatigades per los cavallers circunvehins de aquelles, les quals en moltes maneres e encara menaces e altres vies, se diu no deixen ne permeten densanarse...»
- 57.— Aquestes són les innovadores conclusions aportades per A. Rubio Vela. *Peste negra, crisis y comportamientos sociales en la España del siglo XIV. La ciudad de Valencia (1348-1401)*. Granada, 1979 i de M. Rodrigo Lizondo. «La Unión valenciana y sus protagonistas». *Ligarzas*, 7 (1975), ps. 133-166. Aquest historiador acaba de defensar la seua tesi sobre el tema molt recentment.
- 58.— Cf. R. García Cárcel. *Las Germanías...* (2^a ed.) p. 56. D'una de les manifestacions d'aquest conflicte es feia ressó la lletra del Consell adreçada al rei comentada anteriorment. A l'A.M.Vill., 3585-3588, es conserven lletres, adreçades pel Consell de Morvedre, que fan referència a aquesta situació conflictiva.
- 59.— E. Belenguier Cebrià. *València*. p. 167.
- 60.— Les dues actes de cort que regulaven el sistema de representació han estat transcrits per M. Arroyas i Serrano. «Vila-real...», ps. 81-82. Sobre aquest problema, Cf. E. Belenguier Cebrià. *València...*, ps. 166-168.
- 61.— Cf. R. García Cárcel. *Las Germanías...* (2^a ed.), p. 69. Una mostra de l'acció municipal contra els abusos de l'oligarquia, apareix en la protesta transcrita a l'Apèndix n° 4.
- 62.— Aquesta lletra ha estat transcrita per J. Mª Doñate Sebastià. «Documentos para el estudio de la situación política en el Reino de Valencia a la muerte de Fernando el Católico». *Datos...*, t. IV, p. 50 (doc. IV).
- 63.— La lletra del Consell de la ciutat de València es troba a l'A. M. Vill., 3598. La resposta ha estat transcrita per J. Mª Doñate Sebastià. «Documentos...», ps. 44-45; tot i que a «Sie-te...», p. 93, apareix datada el 12 de març. Per a la narració dels problemes subsegüents a la mort del rei Ferran, ens hem basat en aquest minuciós treball, «Documentos...», ps. 41-56. Cf. A. M. Vill. 3454, transcrita a l'Apèndix, n° 3.
- 64.— Cf. J. Mª Doñate Sebastià. «Datos...», ps. 132-133 i 142. Cf. *Supra* nota 57.
- 65.— R. García Cárcel. *Las Germanías...* (2^a ed.), p. 96.
- 66.— J. Mª Doñate Sebastià. «La Torre...» ps. 21-27. *Vide etiam*, M. Arroyas i Serrano «Vila-

- real...», ps. 66-68.
- 67.— El 8 de mars de 1523, la Cúria romana amonestava Francesc I i li comminava a acabar les guerres que mantenia amb Carles I i Enric VIII i unir les forces de la Cristiandat contra l'amenaça turca. Cf. V. L. Salavert Fabiani. *Etnocentrismo y política en la Edad Moderna. La imagen de España en Francia, 1492-1590*. València, 1987, p. 390.
- 68.— Transcrit per R. García Cárcel. *Las Germanías...*, (2^a ed.), ps. 96-97. Cf. A.M.Vill., 3628, 3458 i 3424, transcrit a l'Apèndix n° 2.
- 69.— Carles I. *Real Cédula, mandando que todos los que tengan caballos y armas, en la parte de la Gobernación de la Plana, acudan a la resistencia de moros*. Relligat a *Bulas y órdenes especiales para Valencia y su Reyno. Tomo I* Biblioteca Universitària de València, M-177 (5).
- 70.— El dia 21 de maig el virrei Comte de Melito entrava en València i el dia 6 de juny era obligat a fugir amagat i marxar a Coccaina. El clima de tensió a la ciutat està bastant bé expressat a la narració dels fets que escrigué el notari Miquel García i que ha estat editada per E. Duran. *Cròniques de les Germanies*, València, 1984, ps. 336-338.
- 71.— J. Mª Doñate Sebastià. «La Torre...», ps. 21-27. S. García Martínez dona notícia sobre un nou atac a Orpesa i Borriana el 1528 i sobre la dura batalla mantinguda contra Barba-rossa el 5 de juny de 1536 a la recentment construïda Torre del Rei (*Bandolers, corsaris i moriscos*. València, 1980, ps. 47-49). J. Mª Doñate relata minuciosament aquest dur combat (*Ibidem*, ps. 41-58).
- 72.— M. de Vicià. *Crónica...*, t. IV, ps. 21-22.
- 73.— Cf. l'encertada síntesi realitzada per S. García Martínez (M. de Vicià. *Crónica...*, t. I, ps. 176-182). E. Duran. *Les Germanies...*, ps. 143-163. R. García Cárcel. *Las Germanías...* (2^a ed.), ps. 91-109.
- 74.— M. de Vicià. *Crónica...*, t. IV, ps. 41-42. Extractada per E. Duran. *Les Germanies...* ps. 165-166.
- 75.— M. de Vicià. *Crónica...* t. IV, ps. 99-100 i l'estudi de S. García Martínez (*Ibidem*, t. I, p. 32).
- 76.— R. García Cárcel. *Las Germanías...* (2^a ed.), p. 116. Només indica que es troba al volum de Consells de l'Arxiu Municipal de Castelló de l'any 1520.
- 77.— M. de Vicià. *Crónica...* t. IV, ps. 125-126. Matheu y Sanz, al seu clàssic estudi sobre les Corts inclou la llista de les ciutats de l'estament reial, classificades per categories: *Tratado de la celebración de Cortes Generales del Reino de Valencia*. Madrid, 1677 (ed. facsimil. València, 1982), ps. 143-144.
- 78.— M. de Vicià. *Crónica...* t. IV, ps. 126-127, 137 i 140-143. Bona síntesi a l'estudi de S. García Martínez (*Ibidem*, t. I, ps. 32-33) i a E. Duran. *Les Germanies...* p. 172. La desfílada a Borriana es troba a V. García Edo. *Les Germanies a Borriana*. Borriana, 1986 ps. 31 i 53-54. La tesi d'aquest autor contrasta amplament amb les descripcions de Vicià, però concidiria amb la *Breu relació de la Germania de València* de Guillem Ramon Català de Valeriola, quan afirma: «poques foren les que no s'agermanaren, axí viles reals com llochs de cavallers i no.s sabia que restàs ninguna vila per agermanar sinó Morella y Onda y dels llochs de cavallers la vila de Moxent de don Pedro Maça» (E. Duran. *Cròniques...*, p. 126).
- 79.— M. de Vicià. *Crónica...* t. IV ps. 149-150; Castelló, 2 agost 1520 (p. 150); Aquisgrà, 22 octubre 1520 (ps. 192-193) i Worms, 3 mars 1521 (ps. 206-209). Cf. l'estudi de S. García Martínez (*Ibidem*, t. I, p. 34).
- 80.— M. de Vicià. *Crónica...*, t. IV, p. 239. El text fou transcrit per B. Traver (Cf. Apèndix, n° 5), qui la va interpretar erròniament: «El rey D. Carlos veía con buenos ojos a los que in-

- condicionalmente se ponían bajo sus órdenes y no coaligaban con la Germania». (*Historia...*, p. 101). Per altra banda, trobem una absoluta discordança entre les dades per ell presentades i les oferides per Viciàna. Així, segons l'historiador de la Vila, la lletra s'hauria rebut el dia 19, reunint-se el Consell a l'endemà i decidint de fer la lectura general el dia 25.
- 81.— B. Traver García. *Historia*, p. 102. Cal destacar que només Jaume Erades aparegué a les llistes repressives després de la derrota agermanada, la qual cosa ens mou a pensar que els altres dos moriren durant la contesa, o que marxarien amb l'exèrcit d'Estellés, *vid.* Apèndix n° 12 i 15.
 - 82.— La llista de les persones que formaven el Consell i que han estat indicades per B. Traver, apareix a l'Apèndix, n° 7.
 - 83.— B. Traver García. *Historia...*, ps. 102-103. *Vide etiam* M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV, ps. 239-240. Aquesta embaixada havia fet una demostració similar a Borriana, d'on venien, *Cf.* V. García Edo. *Las Germanías...* p. 33, 61 i 62.
 - 84.— La lletra també fou tramesa a Borriana, Morvedre, Castelló, Morella i Peníscola. Paral·lelament, convocava «host i cavalcada», és a dir, ordenava als nobles que s'armaren. Aquestes disposicions provocaren una inútil protesta dels jurats de València el dia 25. El governador de la Plana també va adreçar missives i va visitar les ciutats amb l'objectiu de fer acomplir les ordres del Comte de Melito. R. García Cárcel. *Las Germanías...* (2ª ed.), p. 119. M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 153-154. Apèndix n° 6.
 - 85.— Viciàna afirma que son oncle li envià a Dènia amb un memorial sobre la situació a la Plana, de data 4 de setembre de 1520, en què informava, que Castelló oferia 20 cavallers i 100 infants; Morella, 200 i estaven disposats a duplicar-los si calgués; i Borriana, la meitat dels homes útils per a la guerra. Per fi, Peníscola s'excusava i demanava municions i pólvora (*Crónica...* t. IV, p. 154). Així doncs, l'acord del Consell de Vila-real, de 25 de setembre, de formar una companyia d'homes antiagermanats sota les ordres de Lluís Pere Gil menor, capità, Lluís Guillem Matamoros, alferes, i Francesc Mascarell, abanderat; deu referir-se a la constitució real de l'host promesa al Governador o d'una força de defensa de la ciutat (*Cf.* B. Traver García, *Historia...* p. 104).
 - 86.— Arxiu del Regne de València (A.R.V.). Real, 251, fs. 5 r° 6 v°. *Vide etiam* f. 1.
 - 87.— Apèndix n° 8 i 9. M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV, ps. 255-256. 259-261 i 265-267. També és molt útil consultar l'estudi de S. García Martínez, t. I. ps. 36-37.
 - 88.— M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 249-284, E. Duran. *Las Germanías...* p. 183.
 - 89.— Apèndix n° 10 i 11. M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 275-276 i 291-293. Estudi introductori de S. García Martínez, t. I, p. 37.
 - 90.— E. Duran. *Crónicas...* p. 189.
 - 91.— F. Joan. *Llibre de notícies de la Ciutat de València desde el any de 1306 fins al de 1535*. Ms. custodiat a la Biblioteca Universitària de València, M-197, s. p.
 - 92.— M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV p. 322.
 - 93.— G. Escolano. *Décadas...*, Llibre X, cols. 1544-1547. V. Boix. *Historia de la Ciudad y Reino de Valencia*. València, 1845. Ed. facsimil, València 1981, t. I, ps. 370-371 i B. Traver García. *Historia...*, p. 106-108.
 - 94.— M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV. ps. 293-294.
 - 95.— *Vide supra* nota 87.
 - 96.— Totes les informacions que posseïm apunten el dia 27 com el de l'entrada a la ciutat, sense dubte a partir de les dades de Viciàna. Tot i amb tot, Estellés signaria el dia 26 l'epístola adreçada a Onda, segons assenyala el propi Viciàna.
 - 97.— E. Duran. *Crónicas...* p. 190.
 - 98.— M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 293-295. M. Danvila y Collado. *Las Germanías...* ps. 136-137. V. Boix i G. Escolano, *loc. cit.*
 - 99.— V. García Edo. «Las Germanías en Burriana y Onda». *Butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, 1 (1985), p. 38. M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, p. 205.
 - 100.— M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV ps. 296-297. Jaume Ferrer participà aquesta estratègia al virrei, per lletra signada a Sogorb el 28 de juny de 1521. Aquest és encara més explícit sobre la situació a Vila-real i Castelló, indicant que havien vist marxar «a toda la gente amb Estellés», M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 297-298. Apèndix, n° 12.
 - 101.— M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, p. 300. B. Traver García. *Historia...*, p. 108, fa una ridícula descripció del saqueig. Per la precisió de les seues informacions i les esquinçadores escenes que ofereix la narració d'Escolano, hem decidit d'incloure la descripció completa d'aquestes jornades a l'Apèndix, n° 13.
 - 102.— M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 300-301. G. Escolano. *Décadas...*, Llib. X, cols. 1545-1546. L'exèrcit allistat a Onda fou de 407 soldats, quantitat que va minvar enormement segons avançava la campanya: 190 (agost-setembre), 180 (octubre) i 109 (novembre). V. García Edo. «Las Germanías...», p. 41.
 - 103.— *Comunicación dirigida por el virrey al emperador, al parecer en agosto de 1521, relatando los acontecimientos desde la estancia de Juan González en Valencia, a su llegada a Peñíscola (Archivo General de Simancas. Comunidades de Castilla, llig. 5269)*. Transcrit per M. Danvila y Collado. *Las Germanías...*, doc. n° 64, p. 290 (el text íntegre abasta les ps. 282-292).
 - 104.— G. Escolano. *Décadas...*, Llib. X, cols. 1545-1546. R. García Cárcel. *Las Germanías...* (1ª ed.), p. 124. M. de Viciàna. *Crónica...*, t. IV, ps. 300-301.
 - 105.— M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV, ps. 363-364.
 - 106.— M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV, p. 302. G. Escolano. *Décadas...*, Llib. X. col. 1546.
 - 107.— B. Traver García. *Historia...*, p. 109. Aquest destacament estava encapçalat per Gaspar Borrada, que estava present, amb la seua gent, a la batalla d'Almenara. M. de Viciàna *Crónica...*, t. IV, p. 317.
 - 108.— M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV, ps. 316-323, 329-335 i 368-375.
 - 109.— M. de Viciàna. *Crónica...* t. IV, ps. 344-345.
 - 110.— M. Danvila y Collado. *Las Germanías...* ps. 37-38.
 - 111.— Apèndix, n° 15 (agermanats exceptuats a l'amnistia) i 14. Aquesta missiva fou transcrita i traduïda al castellà per B. Traver García. *Historia...* ps. 115-116. *Vide supra* nota 109.
 - 112.— Aquesta xifra és molt superior als 1770 indicats per V. García Edo. «Las Germanías...» p. 41, i als 20.000 sous que apunta R. García Cárcel, basant-se en la documentació custodiada a l'A.R.V. Potser que si hi afegim la part corresponent al censal otorgat, s'aconseguís la xifra que el consell se negava a pagar. *Las Germanías...* (1ª ed.), p. 189.
 - 113.— M. Arroyas i Serrano «Vila-real», ps. 66-68 i 84-90. *cf. supra* nota 71.
 - 114.— Apèndix n° 16-18. A.M.Vill. 3416, 3647, 3649 i 3650.
 - 115.— A.M.Vill. 3696.
 - 116.— A.M.Vill. 801: *Llibre de l'Administració de Francesc Aymerich, clavarí de la retacha dels olim particulars ajermanats de Vila-real (1541)*. La llista del proscrius es troba a l'Apèndix, n° 15.
 - 117.— A.M.Vill. 3426

APÈNDIX DOCUMENTAL

DOCUMENT N.º 1

Toro, 21 de desembre 1505

Ferran d'Aragó al mestre racional del Regne de València, protestant pels abusos dels nobles sobre les viles reials i imposant dos-cents florins d'or de multa a aquells que actuaen indegudament vers els vassalls de sa majestat.

Don Ferrando, per la gràcia de Déu, Rey de Aragó (...) etc. Per la sereníssima reyna doña Joahana, nostra molt cara fila, al magnífich e amat conseller nostre, mossén Johan Scrivà, mestre racional de nostra cort en lo Regne de València, salut e dilectió. Entés havem, que la major part de nostres viles reals, de algun temps ençà, són vengudes en gran ruïna e depopulació, e que la una e pus principal causa de son decayment és per causa dels plets e diferències que, de cascun jorn, les dites universitats tenen ab los circunvehins barons e cavallers e ab altres. E que los cindichs de les dites viles, per ésser de inferior estament o per terror, no gosen proseguir son dret e justícia, axí com seria mester, contra los dits barons e cavallers e altres persones, ans los dits cindichs e universitats serien maltractades e llur justícia seria diferida e perduda; lo que redunda en gran dan de nostre patrimoni real e destrucció de dites universitats. E com a nos pertanga tolre tals sobres e opressions, e en la justícia egualar a tots. Y a vostre ofici, com a pilar principal hon reposa nostre patrimoni real e destrucció de dites universitats. E com a nos pertanga tolre tals sobres e opressions, e en la justícia egualar a tots y a vostre ofici, com a pilar principal hon reposa nostre patrimoni real ((sic)) e la conservació de aquell, se sguarda la protecció e defensió de les dites nostres viles reals e de nostre real patrimoni. Per ço, volent ara en dites coses dagudament provehir, vos diem e manam, molt estretament e sots incorrimment de la yra, indignació nostra e pena de CC florins d'or e altra més greu, a nostre arbitre reservada, que tota hora que veureu, sabreu e sentireu diferents plets e qüestions de les dites viles ab persones de l'estament militar o ab qualsevol altres persones, assistireu davant nostres oficials, o en altra manera rahonareu llur dret e justícia principal, que ab potència no sia oppresa. E si mester serà e us parrà, pendreu sindicat de les dites viles e persones vostres fortes, les preservareu que injuria, greuge, dan e ofensa no ls sia fet, mirant tots temps plus benefici e utilitat sens sens ((sic)) injuria de dengú, com ho comfiem de la integritat e moderació vostra. E, per semblant, ab tenor de les presens, manam a totes les dites universitats e cascuna de aquelles, que en tots los plets, qüestions e diferències que tendran, recorreguen a vos e us prenguen per protector en dret e procurador a cascuna de les quals universitats, trametreu trellat de la present provissió, perquè, sapien nostra voluntat e lo que deveu fer. E per res no fessen lo contrari sins desigau servir e complaure y evitar la dita pena. Dat en la ciutat de Toro, a XXI dies de dehembre en lo any de la nativitat de nostre Senyor, M D V. Yo el rey.

(A.M.VIII., 3423)

DOCUMENT N.º 2

Orpesa, 22 de novembre de 1515

El monarca al Consell de la Ciutat, ordenant-li armar-se per a la defensa.

El Rey.

Amados y fieles nuestros, por lo que cumple a la buena defensión desse reyno y los poblados en él, nos ha parecido muy necesario que todas las ciudades, villas e lugares desse dicho reyno se aperciban de las armas, artellería y moniciones necesarias para su defensión, segund que más extensamente vos lo escrivirán de nuestra parte el governador y regente, nuestra cancellería e mossén Luys Joan, que desto tiene de nos special cargo. Por ende, encargamos vos y mandamos, que dándoles entera fe y crehensa, lo pongays en obra, segund lo fazen las otras universidades. Y como de vosotros confiamos que será fazer lo que cumple al bien desa república y los poblados en ella, y nos seremos dello muy servido. Dase en la villa de Horopessa, a XXII días del mes de noviembre del año Mil D XV.

(A.M.VIII., 3424)

DOCUMENT N.º 3

València, 18 de setembre de 1517

Joan Escrivà, Mestre Racional, al Consell de Vila-real, donant noticies sobre la vinguda de Carles I als seus regnes.

Molts magnífichs e savis senyors. Per una letra que he rebut de Cort, he sabut la partida de sa Magestat y segons veureu per lo trellat de la letra que sa altesa scriu al senyor Cardenal y embaxador, que diu axí:

Teniendo desseo de poner por obra, lo que por letras havemos scrito de hir a essos nuestros reynos, ayer e pese deste, nos embarcamos con madama Leonor, nuestra muy cara e muy amada hermana, e hoy, día de nuestra señora de Manyana, havemos fecho vela. Plegue a Dios, darnos buen tiempo, y porqué podamos hir a tener en paz e justicia essos nuestros reynos, quando fuéremos legado al puerto, plaziendo a Dios, vos lo faremos saber.

E tan gloriosa y tan bona nova per a tos que m'ha paregut, per la voluntat que tinch en general hi en particular, de fer-vos part de ma alegría perquè pugau fer les pregàries que.s acostumen de fer per lo delliurament e bon viatge de sa Magestat. E axí mateix, vos fac a saber, que si ma disposició no comporta que tresor besar les mans de sa Alteza; si en general, o en particular, tindreu algun negoci, per respecte de vosaltres yo pendré arrests de negociar aquells ab sa Magestat. Axí, feu-mo a saber. E nostre senyor Déu sia en guarda (...). En València, a XVIII de setembre de D XVII.

(A.M.VIII., 3454)

DOCUMENT N.º 4

Vila-real, s.d., s.m., 1518

El consell de la vila al monarca, protestant pels abusos de Micer Gallach.

A molt alt e molt poderós catòlich príncep, rey hi señor.

Com siam certs que vostra alteza, per sa benignitat e clemència e conservació de sa real consiència, aja manat a sos officials en aquest seu Regne de València, nos conserven tots nostres furs e privilegis, notifican-los sa voluntat real ser aquesta del que en general e particular, tots haven rebut senyalada gràtia e mercé, havent manat a d'aquells que la justícia administrada sens acceptació de persones, perquè sa real consientia no y sia obligada e ab esta certitut, com a persones maltractades per micer Galach, perdé falliment de justícia. Avent deliberat enviar a vostra alteza, persona pròpia a soplicar lo que, puix per furs e privilegis los officials de sa alteza administrant justícia, són tenguts de dos en dos anys donar conte e rahó de sí matexos; que vulla provehir e manar, segons forma de fur, que lo dit micer Galach la done. Lo qual vostra alteza, precehint nostra instància, és obligat de fer per administratió de justícia e conservatió de sos privilegis. E ultra que aquella ab dicta provissió serà administrada entre nosaltres reputant en senyalada mercé e gràtia, certificant lo que, procehint semblant instància, en los temps dels catòlich rey don Ferrando, avi de vostra alteza; aquel, com a cristianíssim rey e señor, provehí e manà que del regiment e gover del dit micer Galach, ne fos rebuda informació, la qual no hagué compliment per la mort de sa alteza. E nostre señor Déu guarde y alargue los benaventurats dies de vostra alteza ab molta prosperitat e vida. De la sua villa de sa del mes any mil cinch-cents diuit.

A V.R.M.

(A.M.Vill., 3414)

DOCUMENT N.º 5

Brusselas, 3 de juliol de 1520

L'Emperador exhorta a la ciutat a mantenir-se fidels a la Corona i a obeir al Governador.

El Rey.

Amados y fieles nuestros, por carta de nuestro lugarteniente y capitán general D. Diego de Mendoza havemos sabido como vosotros, teniendo el respeto que deveis a nuestra fidelidad y servicio, no haveis querido entrar en la unión y germanía del pueblo de Valencia ahunque dello os hayan requerido y rogado, en lo qual vosotros havéis fecho lo que a buenos y lleales súbditos nuestros convenía y dellos nos tenemos por muy servido. Assí lo continuad teniendo entera obediencia al dicho nuestro lugarteniente general y también al governador de la Plana a quien nos, tenemos por muy buen servidor que en toda cosa que cumpliere al bien y conservación de se pueblo nos plazará haverlos por encomendados y lo mesmo harán los dichos ofisiales nuestros, assí se los scrivimos y se lo enbiamos a mandar. Dada en Bruselas a tres días del mes de Juffo del año mil D. XX.

Yo el Rey.

Urries, secret.

TRAYER GARCIA, B. *Historia de Villarreal* pag. 101.

DOCUMENT N.º 6

Dénia 20 d'agost de 1520

El virrei ordena al Consell de la Vila que estiguen preparats els homes d'armes per a actuar.

El Rey.

E per sa Ces.^a C.^a Mt. e'tc. Amados de la dicha C.^a Mt. por quanto para cosas que tocan mucho al servicio de la C.^a Mt.; spero tener necesidad de esa villa, por ende de parte de la prefata Mt. os mando y encargo, por lo que soys obligados a la fidelidad de la C.^a Mt., con toda la más gente así de pie como de caballo que pudieres, steys aparejados con vuestras armas, porque embiandoos a demandar lluego acudays a donde con otro os scriviere e haga vuestra respuesta. De Denia a XX de Agosto M DXX.

D. Diego Hurtado de Mendoza

TRAYER GARCIA, B. *Historia de Villarreal* pag. 104.

DOCUMENT N.º 7

Vila-real, 27 d'agost de 1520

El Justicia de Vila-real D. Bartolomé Vidal pren jurament de lleialtat als membres del Consell de la ciutat.

...el Justicia Don Bartolomé Vidal, tomó juramento con la solemnidad que requería el acto, a los Jurados D. Pedro Gil, D. Francisco Sifre, D. Francisco Montull, D. Pedro Gil, mayor, not^o; a los consejeros D. Bartolomé Asnar, D. Francisco Miravet, D. Gaspar Borrega, D. Pedro Moreno, don Luis Tener, mayor, D. Jaime Solsona, D. Jaime Tener, D. Jaime Montull, D. Juan de la Font, D. Juan Sanchot, D. Jaime Porta, menor, D. Baltasar Montull, D. Pedro Borrada, D. Juan Palmer, D. Jaime Salvo, D. Pedro Balle, D. Lorenzo de San Estebán, mayor, D. Juan Coloma, D. Juan Sifre, D. Juan Marco, D. Pedro Tener, D. Arnaldo Pomer, D. Antonio Ametla, D. Pedro Mas, Don Pedro Calota, D. Pedro de la Font, D. Esteban Rubert, D. Antonio Jordá, D. Juan Medina, D. Juan Campmañes, D. Antonio de San Esteban, D. Ambrosio Guirat, D. Francisco Aiximeno, D. Pedro Mengol, D. Juan Negre, D. Pedro Muntañes, D. Miguel Portes, D. Lorenzo de San Esteban, menor, D. Andres Ferran, D. Pedro Pauner, D. Pedro Mascarell y D. Melchor Juan de Palos not. síndico.

TRAYER GARCIA, B. *Historia de Villarreal* pag. 102-103.

DOCUMENT N.º 8

Worms, 30 de març de 1521.

Carles I commina a la ciutat a abandonar la Germania.

El Rey.

Amados y fieles nuestros, con nuestro secretario mossén Juan González vos escribimos y le mandamos, que de nuestra parte hos visitasse y declarasse nuestra voluntad: la qual siempre ha sido y es, que os apartassé des de la unión y germanía del pueblo de Valencia: visto los malos efectos que de.lla resultan y pusiéssedes las armas comunes y de ordenança que teneis en lugar cierto y seguro, donde estuvissen conservadas, y nadie pudiesse usar sino con justa necesidad, y con autoridad y licencia de superior. Y si algunas cosas por esse pueblo se habían innovado de hecho en perjuizio de terceras personas, de.llas tornássedes a devido lugar: hasta que por justicia otra cosa se determinasse. Y porque sabemos que el dicho nuestro secretario ha estado tan ocupado en las cosas de Valencia, que hasta agora no ha podido visitar esta villa: anos parecido de nuevo, escriviros y mandaros que por lo que deveis ha nuestra fidelidad y servicio, y al bien de la justicia: luego hagais y pongays en essecución las cosas susodichas en aquella forma y manera que por nuestro lugarteniente y capitán general don Diego Hurtado de Mendoza de nuestra parte vos será mandado, al qual y a sus provisiones y mandamientos terneis la mesma obediencia, que a los nuestros, que todo lo que os escriviere y ordenare, procede de nuestra mera voluntad. Y pues veys claramente los desórdenes y excessos, que en Valencia se hazen, quitando y mudando los derechos reales, y de la iglesia, de la ciudad, y del Reyno en mucho de su servicio y offensa de Dios nuestro señor y nuestro, daño y dessolación de la mesma ciudad, y de todo esse reyno. Lo qual si luego no se remedia como agora lo embiamos a mandar; no entendemos pasarlo con dissimulación, no dexar de hazer sobre.llo rigurosa provisión y castigo. Vosotros no querais hazeros participantes de tan mal caso y grave culpa, por la qual muy justamente podeis, y deveis apartaros de la dicha germanía y uniros y conformaros con nuestra voluntad y de nuestros oficiales reales; que no es otra cosa, sino de ampararos y manteneros en toda paz y justicia sin dar lugar a que por nadie seais avexados ni maltratados; lo quals, si como de vosotros confiamos, luego pusiéredes en obra lo susodicho, nos lo mandaremos proveer de manera que habreis causa de quedar contentos, y, si por el contrario, sed ciertos, que quien assí acordadament nos dessirve y perturba nuestra obediencia, y el bien de la república, no le faltará su pago merescido, pues muy presto Dios mediante nos, vereis en esse reyno donde del bien y mal que cada uno hiziere, habremos devida memoria. Dada en Vormes a treynta de març de mil y quinientos y veynte y un años.

Yo el Rey.

Vicecancella.

Urries secretarius.

VICIANA, M. de *Crónica de la inclita...* t. IV, ps. 237-238

DOCUMENT N.º 9

Dénia, 25 d'abril de 1521.

El Comte de Melito s'adreça a la ciutat en similars termes que l'Emperador.

El Rey.

E por su C.C.R.M. don Diego Hurtado de Mendoza conde de Melito lugarteniente y capitán general en el Reyno de Valencia y Principado de Catalunya. Amados y fieles dela dicha C.M. sabiendo su Ma. las novedades deste su Reyno, así las que al principio quando se hizo la unión y aliança o germanía, en la ciudad de Valencia con exemplo de la qual en essa villa y en otras villas y lugares del presente reyno han hecho lo mismo, como las que después han sucedido, y se han hecho en tanto desservicio de Dios y de la dicha Ca.Ma. daño y destruyción del reyno, dando mal exemplo a los otros reynos; embió los días passados a su secretario mossén Juan González, para entender en assentarlo; y como se detuvo en Valencia por los movimientos que hubo en aquella ciudad, no lo effectuó por algunos respecto que le parecieron. Y sabido esto por su Ma., no pudiendo tollerar lo que se haze, viendo que los pueblos le han quitado la obediencia, y que a sus oficiales no se les permite hazer su oficio, en mucho desacatamiento y poca obediencia de su C.M., nos ha mandado entender en ello: para lo qual nos han embiado las provisiones y cartas que son necessarias para todas las ciudades y villas deste reyno. ya vereys con la carta de su Ma. que será con la presente, lo que os manda, y por cumplir con sus reales mandamientos, la embiamos y remitimos al bayle de.ssa villa, para que, con auto de notario público, os la dé y presente. Dezimosvos por ende, y mandamos por la autoridad real, que luego que recibieredes la carta de su Ma. con la presente, renunciéis y renunciar hagays a la dicha unión, aliança, o germanía que es entre los de esse pueblo en desservicio de sa Ma. y contra su real voluntad; y las armas de guerra y de ordenança, atambores y otras insignias de aquella las depositéis y depositar hagais en una casa común, y que allí estén encerradas y bien guardadas a dispusición de los oficiales principales de.ssa villa, para servirse de.llas en cosas del servicio de su M. y con licencia y autoridad de aquella, o de los dichos sus oficiales, porque de otra manera por cumplir con los reales mandamientos, lo habríamos de proveer como conviene. Y si en vuestra comunidad pretendéis tener algunos agravios, en aquellos nos ofrecemos proveer, de forma que al interesse de la comunidad sea satisfecho; y dentro seis días después de recibida la presente, nos embiad respuesta con mensajero propio, de la determinación de.sse pueblo, porque havemos de saber la voluntad de aquel, y según aquella complir con lo que su M. nos manda. Dada en Denia a veynte y seys de abril, anno de mil y quinientos y veynte y uno.

Don Diego Hurtado de Mendoza

Ludovicus Domingus.

VICIANA, M. de *Crónica de la inclita...* t. IV, ps. 238-239.

DOCUMENT N.º 10

Vila-real, 13 de juny de 1521

Relació feta pel municipi de les persones que no estan agermanades.

Ceda feta per los honorables en Francesch Miranet, regent e injusticia, en Pere Gil Major, en Pere Mas e en Bernat Çabater, jurats de la vila de Vila-real en l'any mil DXXI e finiran en l'any mil DXXII, de manament e provisió del honorable consell de la dita vila ab notament e ajuste fet a XIII del mes de juny del dit any mil DXXI, de les persones de la dita vila han esser adeuades, que no són en la germania de la matixa vila, les quals són prout sequuntur.

En Agostí Foces	En Gabriel Camañes	
En Joan Demur	En Miquel Forner	
En Domingo Castellot	En Miquel Porta	
En Antoni Canós	En Joan Arbonés	
En Pere Querol	En Ambrós Guitart	
En Pere Ferrer	En Joan Toro	
En Anthoni Camps	En Joan Igual	
En Joan Ramos Fuster	En Pere Perdiguera	
En Pere Paoner	En Pere Muntanyés	
En Guillem Marquo	Lo fill del dit Muntanyés	
En Joan Sancho Missatge	Mestre Antoni Segarra	
En Pere Altamora	En Joan Tolra	
En Joan Camanyes	En Bernat Muntanyés	1 rº
En Berthomeu Cerdà	En Andreu Ferran	
En Antoni Ametlla Major	En Joan Medina	
En Joan Periz menor	En Joan Loscos Missatge	
En Joan Exea	En mestre Antoni Gil	
	En Antoni Garcia	
En Pere Piquer	Mestre Gil Anyó Ferrer	
En Luys Guillem Matamoros	En Jaume Ferrer Missatge	
En Jaume Tener	En Berthomeu Aznar	
Mestre Nicolau Armengol	En Miquel Rognafort	
En Francés Mascarell	Mestre Pere Benedito	
En Guillem Guimerà	En Luys Rey	
En Miquel Ferrer	En Pere Domingo, hostaler	
	En Guabriel Marc, tintorer	
En Vicent Ferrer	En Francesch Adsua	
	En Joan Arcusa, perayre	
	En Jaume Arcusa	
En Joan Mas menor	En Pere Montull	
En Miquel Mas	En Pere Anyó major	
En Guillem Mullerat	En Pere Anyó menor	
En Francesch Joan, çabater	En Rodrigo de Patos	
En Pere Terrer	En Gaspar Borcada	
En Antoni Ametlla menor	En Francesch Noffre major	
Mossen Francesch Montull, comanador	En Francesch Noffre menor	
Francesch Montull major		
Mestre Baltasar Montull		

En Joan de la Font
En Pere Gil Menor
En Joan Riera, obrer
En Joan Gil
En Antoni Rey
En Francesch Miro
En Joan Roig
En Miquel Miravet
En Jaume Balaguer
En Joan Anyó Ferrer
En Francesch Montull menor

En Lorenç de Sant Steve major
En Blay de Arbas, tapiador
En Esteve Rubert
En Antoni Jordà
En Nicolau Jordà
En Bernat Cortés, notari
En Gaspar de Patos major
En Joan Cardona
En Joan Domingo
En Joan Muntalban
En Luys Gomis
En Miquel Alfageri

En Vicent Sánchez
En Joan Alfageri
En Joan Alegre
En Miquel Montó
En Joan Galleres
En Jaume Piquer
En Pere Arboner
En Jaume Porta major e la Pau, moro
En Berthomeu Vidal
En Gabriel Prats
En Jaume Granalosa
En Antoni Alegre
En Antoni Belloch
En Jaume Porta menor
En Andreu Tàrraga, tender
En Pere Prats
En Mateu Çaballer Mija
En Jaume Martorell
En Andreu Camps
En Joan Pitarch
En Jaume Vidal
En Pere Vidal

En Pere Miquel
En Jaume Motergull

En Joan de Rueda, moro del dit Noffre

1 vº

En Berthomeu Aymerich
En Joan Periz major
En Antoni de Sant Steve
En Joan Mezquita
En Pere Moreno
En Joan Macip
En Miquel Thera, corder
En Joan Bordell
En Pere Bordell
En Pere Aldua, fill d'en Ramon
En Pere de Millor, quistor
Lo fill menor de Joan Berbesal
En Antoni Bago
En Anthoni Alfageri
El Melchior Joan de Patos
En Joan Marquo menor
En Anthoni, gendre de na Batla
En Gaspar de Patos menor
En Pere Batle
En Joan Ciffré

En Joan Sánchez
En Jaume Pasqual
En Thomàs Arboner
En Anthoni Ramon
En Martí de la Font
En Joan Solà
En Miquel Crierol
En Joan Palau
En Matheu Çabater menor
En Pere Argilés
En Francesch Garcia
En Antoni Perdiguera
En Joan Crierol
En Pere de la Font
En Berthomeu Lançola
En Nicolau Miralles menor
En Domingo Ramos
En Pere Ametlla

En Gabriel Bellmunt
En Joan Trullenc
En Pere Miranet

En Miquel Nyanyes menor 2 vº

y En Joan Rodero
En Pasqual Nyanyes
En Bertomeu Guitart
En Lorenç de Sant Steve menor
En Joan Colom
En Pere Maçana
En Pere Colom
En Miquel Martí

3 rº

Capità, lo honorable en Francesch Miravet major, jurat e regent de justícia.

Sota capità, lo honorable en Bernat Çabater, jurat.

Cinquantaners, los honorables en Guillem Mullerat, en Joan Muntalban, en Miquel Rocafort.

Al sergent en Mullerat li foren donats los denes següents:

Primo en Johan Demuz
En Johan Camanyes
En Bernat Muntanyés
En Jaume Tener
En Anthoni Gil

4 vº

Al sergent en Johan Muntalban foren donats los denes següents:

Primo en Luys Rey
En Francés Sifre menor
En Johan Muntalban
En Pere Moreno
En Johan Sánchez

Al sergent en Miquel Rocafort li foren donats los denes següents:

Primo en Johan Alegre
En Jaume Martorell
En Johan Palau
En Pere Amella
En Johan Rodero

(A.M.VIII, 1678)

DOCUMENT N.º 11

Vila-real, 16 de juny de 1521.

El consell de Vila-real al consell real de la ciutat de València, informant sobre la situació de la germania a la ciutat i demanant instruccions.

Als molt respectable, nobles, magnífichs e més virtuosos senyors oficials del sacré consell real en la ciutat de València.

Als molt espectable, molts nobles e magnífichs.

Havui disapte, se seguí hun havalot e moviment en aquesta vila per los de la germania o adenament del poble de aquesta dita vila. E de açò, senyors, fonch per quant los síndichs de la dita e jermans demanaren al regent de justícia, anar ab ells per la vila, fent penyorar alguns dels que ells dits síndichs li nomenarien per causa de les penes, que dits síndichs pretenen que aquells eren encorreguts. Les quals, entre ells, tenen ordenades, per haver remitit a la dita germania o adenament e sen haver exit de aquella. Ells donats un ministre de la cort de ell dit justícia, que fes dites penyores a ell dit justícia. Los respós que ell no y hiria e si ministre volien, que ells mateixos los prenguesen, a ells, sens apris, se'n anaren e vingueren mà armada ab armes e tabals toquant a la plaça de la dita vila de la qual rassó, moltes gents de aquesta dita vila se alteraren, tement no fos algun gran dany y destrucció de aquesta dita vila. E axí, senyors, tots los oficials de aquesta dita vila no.s levaren e anaren a l'encontre dels, ab bones e blanes paraules; pregant-los no vollguessen passar més avant del que fet serà. E nosaltres screviren a les senyories vostres, suppliant aquelles, nos escriguessen e manasen lo que devem fer els tals requestes, si lo dit infrascrit executar los tals que renuntiar han a la dita germania, per los manaments de la Cesàrea Senyoria e Real Alteza nostra. E si.s. deu donar ministre de la sua cort, per a fer dites executions e si los deu metre en presó, si request serà. Per tant, si de les dites penes lo aportador de la present és lo regent de justícia, qui de totes les dites coses més largament les escrigués e més informará, suppliant aquelles. E en dites coses farem tal provisió, que nostre Senyor Déu ne sia loat de dita Cesàre Sacra Real Majestat ne sia, e aquesta dita vila repossada e pacificada. E serà cossa senyors que nostre senyor Déu ne serà loat de les senyories vostres, ne seran remunerades e faran lo que se han acostumat fer com a pares e protectors de tot aquest regne, suppliant la divina majestat, fer spectacle, nobles, magnífiques e vertuosos persones, conserve e aumante en sos stats en larga vida e bona sanitat; los peus e mans de aquell, besant en gràtisa e mercé, nos comanam. De Vila-real, a XVI del mes de juny de l'any M D XXI.

Senyors

promptes als manaments e servey
de ses espectable, nobles,
magnífiques e més vertuosos
senyories, aparellats; besant
les peus e mans de aquelles.

Los justícia, jurats, consell
de la vila de Vila-real.

(A.M.VIII.,1678)

DOCUMENT N.º 12

Vila-real, 28 juny 1521

Llista de vila-realencs que marxaren voluntaris a l'exèrcit agermant d'Estellés.

...Pedro Mascarell, Guillermo Marco, Jaime Iváñez, Antonio Porquet, Andrés Iváñez, Miguel Soriano, Jaime Castell, Gil Añó, Juan Rovira, Jaime Soriano, Guillermo Aymerich, Antonio Cabrera, Barolomé Iváñez, Miguel Aliaga, Nicolás Miralles, Diego de Pérez, Gabriel Martí, Pedro Navarro, Pedro Mascarós, Guillermo Sabater, Pedro Medina, Miguel Mezquita, Pedro Font, Juan García, Jaime Montull, Pedro Jordá, Pedro Guimerá, Domingo Ramos, Bartolomé Costa, Gabriel Nebot, Pedro Vidal, Miguel Miró, Juan Martí, Nicolás Vidal, Antonio Porcar, Francisco Miravet.

TRAVER GARCIA, B. *Historia de Villarreal* pag. 107.

DOCUMENT N.º 13

Escolano narra la composta de Vila-real

El Duque le replicó, con la alteza de ánimo que tenía heredada de los Reyes sus antepasados, que pues así que así se habían de perder, era más sano consejo perderse con la espada en la mano, y más sabiéndose que los de Onda y Morella se conservaban incontaminados; y que pues era tan fuerte la plaza de Morella, (que quando todo corriese turbio, se podían fortificar en ella) era su determinación de juntar sus vassallos, y buscar al enemigo. Siendo ya inevitable su yda, la tuvo por bien el infante: y mandaron despachar correos a los de dichas villas que sería con los de Villarreal dentro de seys días. Los de Morella le embiaron a ofrecer los doscientos hombres que tenían en Catí, a primero de Julio: y por no perder tiempo, se fue derecho a Almenara, donde tomó reseña a la gente que en breve había podido juntar, y hallose con quatrocientos hombres entre Christianos y Moros y algunos cavalleros de sus continuos y de los que andavan retirados por aquellos lugares: que fueron Don Luys Ferrer. Lugarteniente de General Governador; Bernardo Peñaroja; Galcerán Pañarroja (dicho el Turco); Francisco y Galcerán Peñarroja; Don Luys Cervatón; Francisco Solanes; el Comendador Monteagudo; el Comendador Jofre; Don Juan Çapata, hijo del señor de Argelita; Don Luys Margarit; Don Angel de Monpalao, comendador de Montesa; el Comendador Solanes; mossén Ferrando; y otros. Marchó con ellos la buelta de Villarreal, y llegando a la vista del.la, se le llegaron de los hombres buenos de Onda en número de ciento y cinquenta personas; y con esta gente, sin más aguardar, mandó dar el combate a la villa.

Los comuneros que estaban dentro, quisieron defenderse. Pero, como no eran pláticos y los muros eran ruynes, a poco rato fueron entrados por un portillo, y abriendo los primeros las puertas, dieron entrada franca al Duque y gente de su exército y la Villa a saco, que no dexaron sino las paredes. Luego mandó el Duque que, tomado un refresco, sin dar lugar al enemigo de fortificaciones y socorros, caminase el campo a sitiar la villa de Castellón. En el camino repartió su gente y la de Onda en tres compañías, y nombró los oficiales; y puestos sobre Castellón, ordenó que cada una la arremetiese por su parte, lo que hizieron tan valerosamente, que subieron en la muralla, y ganada una torre baxaron por ella, y abrieron las puertas de la villa al resto del exército; y como el Duque huviese mandado echar bando, que la dava a saco, con todo quanto fuese de comuneros, entraron haziendo un lamentable destroço los vencedores a primero de Julio: y llegaron a juntarse con ellos muchos de los adversarios de la Germania.

ESCOLANO, G. *Década...* llib. X, col. 1544-1545.

DOCUMENT N.º 14

Nules, 4 d'octubre de 1521

D. Fernando de Torres, batlle general del Regne, als consells de Vila-real, i altres viles castellonenques, demanant que carreguen vint-i-cinc mil lliures per al sufocament de la Germania.

Don Ferrando de Torres, conseller de la Cesàrea, cathòlica, Real Magestat, e per sa alteza, batlle general en lo present Regne de València. Com per la motla e urgent necessitat que és en lo present Regne a causa de la unió Germania e o rebellió entre los pobles de la ciutat de València y en altres ciutats, viles y lochs del dit present regne contra la prefata Real Magestat y los qui són feels y obedients a sa alteza. Per lo qual ha conegut com no y haja permés de la Règia Cort haver-les de cercar y no podent-les trobar en lo present regne, ni fora de aquell, és estat deliberat amprar a certes viles reals, fidelíssimes a sa alteza, pera que s carreguen certs censals, per ço que ab aquells puguen socórrer a la dita Real Magestat y pagar la gent d'armes per sa alteza ajustada, y altra que les dites universitats han tramés en adjutori del dit exèrcit, per a la reducció del dit regne a la obediència de sa alteza. E com vosaltres, justícies, jurats y consells de les viles de Morella, Vila-real, Castelló de la Plana, Burriana y Paniscola, com a fidelíssimes, sien contentes de fer los dits carregaments y de les pecúnies de aquells, socórrer a les dites necessitats y redimir lo dit present regne de mans de tirans y rebelles. Volent per ço efectuar los dits carregaments, lo que fer no poden sens llicència y decret nostre, ab tenor de les presents, per la auctoritat de nostre offici, donan llicència, permís y facultat a vosaltres, justícies y jurats y consells de les viles y universitats damunt dites y a cascuna d'elles per a que puguen totes ensemps y cascuna per sí y per lo tot carregar sobre los béns y drets de sí mateixes a qualsevol persones, col·legis y universitats fins en la summa de vint-y-cinch milia llibres, moneda Reals de València, en hu o molts carregaments y que puguin obligar los béns y drets damunt dits de les dites universitats y de cascuna de aquelles y per açò fer y fermar qualsevol sindicats ab tots los poders generals y specials que són necessaris per a efectuar los dits carregaments fins a la dita summa, interposant en los dits sindicats y cascu de aquells y en los carregaments en e per virtut de aquells, fahedors en la summa damunt dita, la Real y nostra autoritat y decret. En testimoni del qual, han manat fer y expedir les presents del sagell Real Secret, per no tenir lo de nostre offici al peu de aquelles sagellada. Dat en Nules, a quatre del mes de octubre, any Mil D XXI.

Don Fernando de Torres
Batlle general

Per manament del dit noble
señor Batlle general

Francesc Sellés

(A.M. Vill., 3714)

DOCUMENT N.º 15

Persones de Vila-real que apareixen al «Guiatge General» del 30 de gener de 1524. Agermanats exceptuats de l'amnistia de na Germana de Foix

Pere Borriada
Joan Pauner
Pere Mascarell
Jaume Mascarell
Guillem Aymerich
Jaime Solsona
Joan Guasch
Antonio Porquet
Joan Marco
Pere Prunonosa
Pere Pérez
Joan Ibànyes
Luis Tener
Miquel Soriano
Antonio Monfort
Francesc Sirera
Andreu Ybanyes
Jaume Erades
Joan Valero

GARCIA CARCEL, Ricardo. *Las Germanías de Valencia*..(2ª ed.) p. 295

DOCUMENT N.º 16

València, 22 d'agost de 1529

Negació de viles castellonenques a satisfer el servei per les Germanies i dictamen de Francesc Mascarell sobre la situació

Molts Magnífichs e vertuosos senyors

La present sols és per significar-vos com, après de haveros manat lo vicecanceller, a mi y als altres síndichs de les viles de Morella, Castelló, Borriana y Paniscola, que feren nominació de clavari rebedor de les pecúnies que ara novament són estades consignades, per ops de luir y quitar los censals que resten per quitar de les vint-y-cinch y milia liures, que per les dites viles foren carregades en servey de sa majestat per la reducció de la Germania. Nosaltres, ans de fer dita nominació, tement e recelant que, per aquella, no fos causar algun perjudi e dan a les dites viles, per lo que fa pochs dies ha, essent yo aquí, de paraula vos diguí, havem procurat de veure-los atés que són stats fets circa la dita consignació; e segons per lo tenor de aquells, havem vist, és en efecte que si fins per tot lo any trenta, los dits censals no seran stats quitats de pecúnies de composicions o consignacions, que de les pecúnies del servey offert a sa alteza en les corts generals, resten depositades en poder dels clavaris de la tacha del dit servey setze milia y tantes liures, les quals los dits clavaris hagen de buydar en poder del clavari elegidor per

sa excellència e de la nominació del qual nos és stat fet dit manament a efecte de convertir aquelles en luytió e quitament dels dits censals ensemps amb cinch milia y tantes liures, que han consignat de les composicions de Xàtiva, Alcoy y Castelló. Los quals dits, atés per nosaltres vists, y de aquells feta relació als advocats de dites viles, los quals per açò hayr férem ajustar, considerant los inconvenients e dans que de la dita nominació dels clavaris en cas que per les dites viles ferse porien seguir tots concordantment, són stats de parer que no satisfere en nenguna manera a les dites viles, que nosaltres faram la dita nominació de clavaris ni nenguns altres, per los quals stan vists apartar-nos de la consignació que ja tenim de les rendes reals de les matexes viles. E jatsia yo circa aquest negoci, sapia vostra deliberació e parer. Emperò, per quant tots los altres síndichs han tengut per bé sobre açò, consultar, per major descàrrech seu, amb ses universitats ans de donar la resposta al dit vicecanceller, me ha paregut fer lo mateix. Crehen tots los síndichs que lo parer dels consells de ses universitats serà conforme ab lo dels dits advocats. Emperò, perquè ab major compliment e descàrrech seu puguén donar dita resposta, se nos haja de caure que proceeix de son cap, volen tenir letres dels dits consells, perquè en son cas y loch si necessari serà, les puguén mostrar al dit vicecanceller o a qui mester serà. Per les quals coses, vos prech quant puch, que sobre açò consiliament, farau deliberació y de aquella me scrigau, perquè si necessari serà, puga mostrar letra vostra, com los altres síndichs mostraran de les universitats, si demanadas los seran. E per lo primer que vinga, trameteu-la'm en lo entretant, que los altres síndichs cobraran les sues. E guarde nostre señor Déu vostres molt vertuosos persones com desigau. De València, a XXII de agost any M D XXVIII.

Senyors
De aquest al manar e ordinació de vostres magnífiques

Francesch Mascarell
(A. M. VIII, 3646)

DOCUMENT N.º 17

València, 8 octubre 1529

En Pere de Montcada al consell, fent consideracions sobre l'actitud de la vila durant la germania i sobre la negativa de fer efectiu el servei a sa majestat.

Molt magnífics señors.

Per lo portador de la present, qui és mossén Luis Guillem Matamoros, e sabut y entés la intentió de vostres mercés, que tenien de saber lo parer del noble señor don Jerònim de Centelles, advocat de aqueixa vila, y, per la absència de aquell, sabent lo dit Matamoros y mossén Melchior Bort la voluntat que jo tinch a aqueixa vila y com en lo passat en lo que e pogut e mostrat. An tengut per bé de comunicar-me la dita letra y yo, vista aquella y entesa la intentió de vostres mercés, me a paregut fer la present, manifestant-los lo meu parer e intentió, e dient-los lo que en ma consciència yo faria, si en tal cas me trobàs. Y és que recordant-se vostres mercés, que aquesta vila tots temps és estada fidelíssima al servey de sa Majestat y jamay les calamitats de la germania passada an pogut fer que perdés aqueixa vila lo nom de vila real, que vol dir, vila que jamay se aparta, ni apartarà, del servey real de son rey y señor. Que és bé que no responga axí crualement, sinó que farà lo que bons vassalls y fidelíssims acostumen fer sens dany seu. Y serà axí que vostres mercés, si ls par, vista la compilació o capítols que lo portador de la present se'n

porta, respondan conforme a aquells, offerint-se promptes de fer lo contingut en dits capítols. Lo qual, axí me ajut Déu, no és en res ni per res per juhi de la vila; y és cert que la ciutat de València no acceptara la obligació ab aqueixos capítols. De hon se seguirà, que no acceptant-los, no.s farà obligació y vostrse mercés auran fet lo que deuen, y en cars que ho accepten, no permeten cosa que sia distinta ni que puga venir per juhi a la vila y fent-ho axí, restarà la vila en lo nom que tots temps és stada y no tendrà sa Majestat ni sa excellència. rahó alguna de que parte de vostres mercés puix voler coses justes y honestes y tals quals és de creure, vol sa Majestat...

(A.M.V., 3648)

DOCUMENT N.º 18

Vila-real, 25 de gener de 1530

Negativa de la ciutat a pagar la composició dels agermanats

Molt noble e magnífich Senyor.

Per hun vergueta de la real audiència, en lo dia de hair nos fou presentada una letra o provisió real del excellent Duc de Calàbria, Loctinent General de la Cesàrea, Real Majestat en lo present Regne de València, ab la qual nos mana, que dins cinch dies après presentació o instància de la dita letra e mai comptadors, façam la obligació per los dos milia y cinch-cents ducats de la composició dels agermanats de aquesta vila, segons per lo trellet de dita letra e provisió, per lo portador de la present, que trametem, largament porà veure e com en lo present dia de hui nosaltres hajam convocat e ajustat concell sobre lo dit fet y en aquell concordament sia estat delliberat en nenguna manera fer la dita obligació, puix no és de justícia ni és de la mateixa voluntat de la prefata Cesàrea Real Majestat. Per ço, per delliberació feta per lo dit concell, trametem aquí al honorable en Lluís Guillem Matamoros, síndich de la dita vila, per respondre o satisfer al dit manament, a consell e ordinatí de vuestra mercé, qui sab molt bé les armes e deffences que tenim per nostra part, suplicant quant podem a vuestra mercé de part del dit concell y nostra, que conforme a la dellibertatí del dit concell, ab lo millor stíl de paraules que li appar per modo de supplicatí o de letra, com ben vist lo serà, ordene la dita resposta. Y en aquest cas, que tant importa no.ns desempare, ans nos sia protector e deffençor, com de vostra mercé tots confiam y esperam; e deixant lo més dir al dit portador, lo qual largament lo informará del dit negoci y li mostrarà les actes fahents pel dit negoci y aqual vostra mercé porà donar fe y crehensa fent si comanant-nos en gràtia sua, suplicant la immensa bondat divina que la molt noble e preciosa persona de vuestra mercé y de tota sa casa tinga en sa contínua protectió que guarda com mereix e desija. De Vila-real, a XXVI de janer M D XXX.

Senyor

De aquests al manar e ordinatí de vuestra mercé, sempre promptes
Los Justícia e jurats de la vila de Vila-real

(A. M. Vill., 3417)

INDEX

INTRODUCCIÓ	5
CAPITOL PRIMER: ELS ANTECEDENTS	9
CAPITOL SEGON: ACTUACIÓ DE VILA-REAL A LA GERMANIA	31
BIBLIOGRAFIA	45
NOTES	47
APENDIX DOCUMENTAL	54

Aquest llibre
«Aproximació a la germania
a Vila-real (1520-1521)»
s'acabà d'imprimir
als obradors de l'impremta
Sichet de Vila-real
el dia 25 d'abril de 1988
aniversari de la batalla d'Almansa

TEMES VILA-REALENCES

Sèrie I:

1. I Certamen Literari «Ciutat de les taronges».
(Diversos autors). 1982. (Exhaurit).
2. Villarreal a lo largo del siglo XX. Recorrido sentimental.
Esteban Carda Rius. 1983. (Ex.).
3. II Certamen Literari «Ciutat de les taronges».
(Diversos autors). 1983. (Ex.).
4. Villarreal en la guerra de sucesión.
Benito Traver García. 1983.
5. III Certamen Literari «Ciutat de les taronges».
(Diversos autors). 1984.

Sèrie II:

1. Premis «Ciutat de Vila-real 1984».
(Diversos autors). 1984. (Ex.).
2. En torno a Tárrega.
1984. (Exhaurit. En preparació una nova edició).
3. Villarreal y sus santuarios.
Carlos Sarthou Carreres. 1985.
4. El Millars, espacio natural amenazado.
Francisco Valverde Fortes. 1985. (2ª edició).
5. Premis «Ciutat de Vila-real 1985».
(Diversos autors). 1985.
6. Gumbau, la rehumanización del arte.
Francisco Agramunt Lacruz. 1985. (Ex.).

7. **Antología de Azael.**
P. Luis María Llop. 1986.
8. **Historias de Nuestra Señora de Gracia.**
José Mª Doñate Sebastiá. 1986 (2ª edició).
9. **Premis «Ciutat de Vila-real 1986».**
(Diversos autors). 1986.
10. **Vila-real, calles y plazas.**
1986.

Sèrie III:

1. **Tatuatges.** (Premi de poesia «Ciutat de Vila-real» 1986).
Miquel López Crespí. 1987. (Ex.).
2. **Les festes a Vila-real en el segle XIX.**
Pasqual Mezquita Broch. 1988.
3. **Aproximació a la germania a Vila-real (1520-1521).**
Vicent L. Salavert Fabiani. 1988.
4. **I em faré trobador del teu somriure.** (Premi de poesia «Ciutat de Vila-real» 1987).
Enric F. Dobón Gómez. (en preparació).